

MARCIUS TIZENÖTÖDIKE

A magyar szabadság és demokrácia történeti és kulturális folyóirata

Alapítva 2010. október 11-én

2010/1 szám

Villám

A Marczius Tizenötödike kiáltványa

„Szabad a sajtó!...

Ha tudnám, hogy a hazának nem lesz rám szüksége, szívembe mártanám kardomat, s úgy írnám le haldokolva, piros véremmel e szavakat, hogy itt álljanak a piros betűk, mint a szabadság hajnalsugárai.

Ma született a magyar szabadság, mert ma esett le a sajtórul a bilincs... vagy van olyan együgyű, ki azt képzelje, hogy szabad sajtó nélkül lehet bármely nemzetnek szabadsága?

Üdvezlégy születésed napján, magyar szabadság! először is én üdvözöllek, ki imádkoztam és küzdöttem érted, üdvözöllek oly magas örömmel, amilyen mély volt fájdalmam, amidőn még nélkülöztünk tégedet!

Oh szabadságunk, édes kedves újszülött, légy hosszú életű e földön, élj addig, amíg csak él egy magyar; ha nemzetünk utolsó fia meghal, borulj rá szemfedő gyanánt... s ha előbb jön rád a halál, rántsd magaddal sírodba az egész nemzetet, mert tovább élnie nélküled gyalázat lesz, veled halnia pedig dicsőség!

Ezzel köszöntelek, ez legyen utravalód az életben. Élj boldogul!... nem kívánom, hogy ne találkozzál vészekkel pályádon, mert az örökké nyugodt élet fél halál, de legyen mindig férfierőd a vészeken diadalmaskodni!

Késő éj van. Jó éjszakát, szép csecsemő... szép vagy, szebb minden országbeli testvéreidnél, mert nem fürödtél vérben, mint azok, téged tiszta örömkönnyek mostak; és bölcsőd párnái nem hideg, merev holttestek, hanem forró, dobogó szívek. Jó éjszakát!... ha elalszom, jelenj meg álmaimban úgy, amilyen leszel férfikorodban, amilyen nagyoknak, ragyogónak, a világtól tiszteltnek én remélek."

E sorokat Petőfi Sándor írta 1848. március 15-én naplójába. Petőfi Sándor már nem emelheti fel férfias szavát a sajtószabadság korlátozása és a nap-nap utáni forradalom-, szabadság- és demokráciaellenes intézkedések ellen, lepattintva róluk a tetszetős kommunikációs mázat, megvilágítva lényegüket, és az eszmekört, amelyet a nemzeti érdekekkel, az összefogással, a szabadsággal, a demokráciával szemben igazából képviselnek.

Nem élt nagyobb magyar ebben az országban, aki jobban értette, őszintébben, bátrabban és tántoríthatatlanabban képviselte volna a forradalom, a szabadság és a magyarság ügyét, mint Petőfi Sándor. Az a Petőfi Sándor, aki a márciusi ifjak vezéralakjaként kirobbantotta az 1848-as forradalmat – amelynek forradalmi jellegét kezdetben Széchenyi, de még maga Kossuth is vitatta –, és akinek pusztán a neve olyan fenyegetést jelentett a rendi országgyűlés képviselői számára, hogy viharos gyorsasággal megszavazták a polgári Magyarország alapjait lerakó törvényeket, amelyek megalkotására az azt megelőző 16 esztendő nem volt elegendő számukra. Az a Petőfi Sándor, aki Magyarországon, de talán a

világon is egyedülállóan, minden – a jogfosztottakért, elesettekért, megnyomorítottakért – felszikkázó gyémánszavát politikai cselekedeteivel is igazolta. Akinek az élete tanúságtétel volt, és mert azt – a legdrágábbat – fel is áldozta a szabadságért, és a magyar szellem egének legfényesebb, legszentebb csillagává vált, elhomályosítva a korábbi – középkori – nagyságokat.

Ki merné cáfolni Petőfi zsenijét? Idézeteit, igazi eszmeiségüktől megfosztva, mégis mindenféle sanda törekvések igazolására merik felhasználni, címkévé akarván silányítani óriás alakját. Mi, amikor ezen orgánunkat újtára indítjuk, eszméiben keresünk szellemi támaszt, azokból merítünk erőt. Idézeteit pontosan adjuk közre, a lelkéből áradó szabadság diktálta nemzeti, forradalmi eszméinek tisztaságát megőrizzük, és kérlelhetetlenségükkel igazítjuk ki azok gondolatait, akik a forradalom, a magyarság, a szabadság útvesztőjében eltévedtek, vagy e szent szavakat velük homlokegyenest ellenkező célok elkendőzésére használják fel.

*

A Marczius Tizenötödike című napilapot – amelyet Pálffy Albert szerkesztett – 1848. március 19-én alapították, hogy a maradi pozsonyi nemesekkel szemben képviselje Pest forradalmi ifjúságát. Erre utalt a lap jellegéje: „Nem kell táblabíró politika.” Szerzői között szerepelt Várady Antal, Degré Alajos, Vasvári Pál, Dobsa Lajos, Vajda János, Lisznyai Kálmán, Teleki Sándor és – Petőfi Sándor. Megegyező címmel alapított folyóiratunkban megtartjuk a merész, satirikus hangvételt, amely a feudális kötöttségeket, a maradi nemességet és a rendi hagyományokat ostromozza. Mi is valljuk az 1849. március 19-i „Beköszönő” alábbi elveit:

„E lap feladata... küzdeni azon elavult eszmék ellen, mellyek a marczius tizenötödiki datumnál korábbiak.

...vezéreszménk lesz az, hogy Európában lakunk: Nem akarunk a political institutiók felállításában a világ előtt separatum votummal lépni fel. Mi az europai nemzetek családjai közül, egyik, a többiekhez hasonlóak akarunk lenni.

Rend béke.

Szabadság, egyenlőség, és testvéri szeretet.”

*

Petőfi forradalmát minden év március 15-én országszerte megünneplik. Anélkül azonban, hogy a vezérszónokok, aktuális céljaik alátámasztására, tömegbázisuk erősítésére szolgáló beszédekben egyáltalán ismertetnék a magyar történelem legnagyobb napjának valódi történéseit, a márciusi ifjak igazi céljait, friss és mindig megújulásra törő és ösztönző szellemét. És azt, hogy – Európa más forradalmaival ellentétben – ők mint élcsapat, miért nem kerülhettek az átalakulás irányítói közé; sőt, az elkövetkező hónapokban mint szorították ki őket a politikából is, a legalantasabb módszerekkel meggátolva például Petőfi parlamenti képviselővé választását. Nem hangsúlyozzák, hogy Petőfi milyen szigorú következetességgel ostromozta a mindenkori kormány hibáit – hirdette, hogy tagjai lehetnek hasznosak, de nélkülözhetetlenek nem –, és a nemzet létét féltő aggodalmában mint látta el őket figyelmeztetéseivel, tanácsaival.

Ugyanakkor Petőfi, noha elvbarátainak csak csekély része jutott be a parlamentbe – akiket Kossuth „törpe minoritásként” szolt le, és így a véleményükkel nem is kívánt foglalkozni –, kívül rekedt társaival és a Marczius Tizenötödike műhelyével a többség nevében felszólalva képes volt hatást gyakorolni az országos ügyek menetére. Azt nem állíthatjuk, hogy Kossuth liberális, de királyhú nemesből a költő hatására vált trónfosztóvá. Azt sem, hogy tekervényes államférfiúi működése alatt örömmel és nem dühvel fogadta Petőfi vitriolos kommentárjait vagy az olyan verseit, mint az *Akasszátok fel a királyokat* címűt. Az azonban kétségtelen, hogy politikusi pályája – egyszersmind a szabadságharc – végén sokkal közelebb került ahhoz a forradalmisághoz, amelyet Petőfi képviselt. Petőfinek és társainak az 1848-49-es eseményekben játszott szerepét – a mostani fogalmainkkal szólva – a civil csoportok hatalomra való ráhatásának nevezhetnénk. Ám a mai magyar társadalomban sajnálatos módon éppen fordított tendencia érvényesül: nem a civil szervezetek hozzák lépéskényszerbe a választható pártokat, hanem

maguk a pártok indítanak civil kezdeményezéseket támogatottságuk kiszélesítésére. A kritika írására való kézből így lesz tapsoló tenyér

Petőfi kérlelhetetlen igazságérzete lesz vezérjelünk a társadalmi igazságtalanságok elleni küzdelmünkben. Jelen folyóiratunkban, amely közéleti és kulturális orgánium, ezzel tartunk tükröt múlt, jelen és jövő elé, mindenkitől megkövetelve – bárhol álljon is a képzetek és nézetek világában –, hogy ha valamely eszmét hirdet, ismerje azt, és higgyen is benne – akár a végső áldozatra készen, mint Petőfi –, s ha hitet mutat, őszintén, ne korábbi énjét megtagadva tegye azt. Ettől még hibázhat, amelyből tanulhat, de az őszinteség hiánya bizonyosan kudarchoz vezet.

Petőfivel valljuk:

„Ha majd a bőség kosarából
Mindenki egyaránt vehet,
Ha majd a jognak asztalánál
Mind egyaránt foglal helyet,
Ha majd a szellem napvilága
Ragyog minden ház ablakán:
Akkor mondhatjuk, hogy megálljunk,
Mert itt van már a Kánaán!”

Petőfi és társai a legkorszerűbb eszmék mellett törtek lándzsát, gondolkodásuk középpontjában az égető társadalmi igazságtalanságok felszámolása, az európai népekkel együtt lélegzés és a magyarországi nemzetiségekkel való megbékélés állt. Ezen eszmék Kossuth és a Szemere-kormány politikájában is jelentkeztek, s ha csak egy pillanatra is – már az osztrák és orosz szuronyok árnyékában – 1849. augusztusában létrejöhetett a világ legmodernebb politikai berendezkedésű állama. Hazánk egy török hódoltságnyi idő, 150 év után léphetett ismét az önállóság és a modern polgárosodás útjára – igen nehéz gazdasági és szociális problémákkal küzdve. 2010-ben az látszik, hogy az országot és a világot nem csupán az ókori-középkori eszmékhez való minduntalan visszafordulás, a vallási, faji türelmetlenség, a demokráciával szembeni „rendpártiság” fenyegeti, hanem az energiaválság, a káros gázkitermelés fokozódása, a föld elsivatagosodása, a fenntartható fejlődés paradoxona és az emberiség feje felett lebegő globális katasztrófa is. Mindezeket tovább gerjeszti a piacosító-pénzügyi gondolkodás, vagyis a „marketingtudomány” széleskörű térhódítása. Mivel pedig e jelenségek – vagy éppen ezek ismerete – a közéletre és a kultúrára is mind jobban kihatnak, orgániumunkban is ablakot kell nyitnunk rájuk

Kritikai műhely akarunk lenni, amely nem öncélúan bírál, hanem mert mindennél fontosabbnak tartja az alkotást, a tiszta értékek megőrzését, az őket szárnyaltató művek közlését, az örök értékek felcsillantását, az igaz emlékezet fenntartását, kulturális események, eredmények és az életet széppé tevő jelenségek bemutatását. Elsőrendű feladatunknak tekintjük a szép magyar nyelv ápolását, így kerülni fogjuk a bulvár- és alpári kifejezéseket. E követelmény írásainkat hozzánk eljuttató, jövődöbéli szerzőinkre is vonatkozik. Kérjük azon olvasóinkat, akik kezdeményezésünkkel egyetértenek, jelentkezzenek hírlevelünkre, hogy haladéktalanul eljuttathassuk hozzájuk következő számainkat

Tisztelettel

Ballai László
alapító szerkesztő

Ajánlott irodalom: Petőfi Sándor összes művei

Emlékezet

A 12 pont

A 12 pont szövege:

Mit kíván a magyar nemzet?

Legyen béke, szabadság, egyetértés.

1. Kívánjuk a sajtó szabadságát, a cenzura eltörlését
2. Felelős minisztériumot Budapesten
3. Évenkénti országgyűlést Pesten.
4. Törvény előtti egyenlőség polgári és vallási tekintetben.
5. Nemzeti őrsereg.
6. Közös teherviselés.
7. Urbéri viszonyok megszüntetése.
8. Esküdtszék, képviselő Egyenlőség alapján.
9. Nemzeti Bank
10. A katonaság esküdjék meg az alkotmányra, a magyar katonáinkat ne vigyék külföldre, a külföldieket vigyék el tőlünk.
11. A politikai státusfogyók szabadon bocsátassanak.
12. Unió

Gróf Leiningen-Westerburg Károly honvéd tábornok levelei és naplója

I. Levelei feleségének, Sissányi Eliznek

1

Pest, 1848. október 28.

Édes jó Lizám!

Második leveledet ma nagy örömmel vettem, és most már pontosabban közölhetem veled terveimet. Alighogy ide értem, azt hallom, hogy Christian (L.W.K. unokabátyja, cs-kir. ezredes - a szerk. megj.) ezredének egy zászlóaljával bevonult Temesvárra, és ott teljesen végrehajtja az október 3-i szerencsétlen manifesztumot (V. Ferdinánd schönbrunni nyilatkozatát, amelyben feloszlatta a magyar országgyűlést és Jelačić bánt teljhatalmú királyi biztossá nevezte ki – a szerk. megj.), minthogy magához ragadta vár parancsnokságát. Elképzelheted azt az elkeseredést, amely ellene itt uralkodik, természetesen, hogy az ország árulóihoz számítják. Ily viszonyok közt lehetetlen volt ugyanebbe az ezredbe bevonulnom. Ezért kihallgatást kértem Mészáros hadügyminisztertől, és ő igen előzékenyen fogadott. Előadtam neki, hogy Magyarországon birtokos vagyok, és ezt az országot kell hazámnak tekintenem. Ezért nem akarnék korábbi ezredembe lépni, amely nem engedelmeskedik a magyar hadügyminiszter

parancsának, és arra kérem, osszon be a rácokkal és szerbekkel szemben álló hadsereghez. Barátságos biztatására tegnap már írásban is benyújtottam folyamodásomat, eredményét legkésőbb holnap megtudom. Valószínűleg futárként megyek le. Utazásom napját még majd megírom. Mészáros nagyon udvariasan azt mondta: kétszeresen örül ajánlatomnak, mert én ismét helyrehozom Magyarországon nevünk hírét, melyen Christian csorbát ejtett. De meg kell jegyezzem, hogy unokabátyámat a fölülről jövő alattomos parancsok tévesztették meg.

Törökbecse felől a biztos hírek így hangzanak: a rácok Lebonc felől támadtak reggel hat órakor, és Becsét a szőlők felől ágyúkkal lőtték. Becsén az őrséggel együtt csak 750 fegyverforgató férfi volt, mert a becsei és frányovai rácok jeles testvéreikhez csatlakoztak. Esterházy Sándor, ki éppen Poldival (L.W.K. sógorával – a szerk. megj.) volt, azonnal Óbecsére sietett, melyet szintén megtámadtak, hogy a figyelmet elvonják Törökbecsétől, és megakadályozzák, hogy oda értesítést küldjenek. Esterházyt csaknem elfogták a frányovaiak. Ezalatt a becsei polgárok és csapataik hősiességgel védekeztek, de mégis föl kellett adni a város külső részét, hogy a belváros torlaszai mögött egyesülhessenek. Így aztán délután kettőig tartott a harc, amikor megjött az erősítés Óbecséről, és a rácok megszaladtak. Sokat lekasaboltak a huszárok – mindenki, a Mihály ezred katonái is kitűnően harcoltak, – és elvették az elrabolt marhát. Poldi könnyű sebet kapott a lábán, Majwald, ki igen jól viselkedett, a karján, Kirschner őrnagyot arcba lőtték; kivágatta a golyót, és visszasietett a csatába. A mi részünkről csak öten estek el, de sok volt a sebesült. Borzasztó volt azonban a küzdelem után a magyarok dühe, melyet különben a becsei rácok áruló magaviselete ébresztett. Órákra megszűnt az engedelmisség minden köteléke, és iszonyatos öldöklés ment végbe. Poldi kétszázötven-háromszázra teszi a megölték számát. Szörnyű. Ez igazi irtóháború. Esterházy közbenjárására most jelentékeny erősítést küldenek, újjászervezik a népfölkelést, de aligha lehet már meggátolni, hogy ezek nagy kegyetlenségeket ne kövessenek el. Kikinda legnagyobb része a lángok martaléka lett, Mokrin is kiégett. A szép Bánság már most pusztaság. Gabonánk már ki volt csépelve, de szalmánk mind odaégett.

Ezzel, remélem, te és a gyermekek legalább a legsúlyosabb időn átestetek. Nekem teljesen elegendő lesz a fizetésem. Erdélyben borzasztó lázadás tört ki az oláhok közt, s a szegény üldözött Magyarországot mindenfelől hajszolják, de oly erőt s bátorságot fejt ki, amely valóban dicséretre méltó. Perczel Nugent tábornokot megverte, s 700 foglyot ejtett. Muraközt megszállották a magyarok. Philippovichot és Rothot haditörvényszék elé állítják. Az előbbivel, ki a bán közvetlen beosztottja volt, bizonyára majd úgy bánnak, mint hadifogollyal, de a másik Hrabovszky (altbgy. budai főhadpk. – a szerk. megj.) alatt állott, midőn ő volt a péterváradai főhadparancsnok – ki is tűzte a magyar zászlót –, s ezután mondta föl neki az engedelmisséget; ez mindenestre lényegesen rosszabbá teheti helyzetét. Helénnel és madame Mére-rel, nagynénéddel beszéltem, az utóbbi engem még mindig az ő kedves jó Leiningenjének nevez. Éljen boldogul, én kedves jó angyalom, tartsd meg vidámságodat, erős bátorságodat, hisz örökösödik felettünk a hatalmas nagy Isten, ki nem engedheti, hogy oly szép országot, mint Magyarország, nyomorult sivataggá változtassanak.

Hú, vastag

Károlyod

Két napja már ide sem jött posta Bécsből. Ha sürgetik a fegyverek kiszolgáltatását, add oda, Isten nevében.

(A borítékon: A Honvédelmi Bizottmány rendeletéből fölbontatott.)

Édes Lizám!

Elutazásom azért késett máig, mert csak holnap indul a hajó Szolnokról; ha mindjárt tudtam volna, hogy ennyi ideig kell itt vesztegelnem, még egyszer visszamentem volna hozzád, hogy téged és a gyermekeket

megcsókoljalak. Becséről csak annyit, hogy jobban elsáncolják, s erősítést küldtek oda, mert végre belátták e pont fontosságát, hiszen ha az ellenség elfoglalná, először is meg volna szakítva az összeköttetés a Tiszán inneni és túli tábor közt, aztán meg elválnák a becskerei tábor visszavonulását is. Néhány hatfontos ágyút is odaküldtek, és lemegy innét négy zászlóalj. A mieink így megkettőzik erejüket, és úgy látszik, hogy azon a vidéken mégis lehető a békés megegyezés. Poldi ugyanis az utolsó ütközet után mindjárt az ellenséges táborban járt, és úgy látta, hogy ott is belefáradtak a hosszú háborúba, de még mindig nagyon vakbuzgók, mert azt hiszik, hogy el akarják venni a nyelvüket és a vallásukat. Még nem tudták, hogy Jelačić átszökött Magyarország határain, sőt azt hitték, hogy bevonult Budára. Midőn végre meggyőzték őket az igazságról, nagyon levertek voltak, és azt mondták, hogy megcsalták őket. Máris eljött egy küldöttségük Óbecsére, hogy Beöthyvel a béke felől tárgyaljon, s azt hiszem, ha általános amnesztiát kapnak, nemsokára meghódnak. A sajkások is ideküldték hadbírójukat békés előterjesztésekkel. Adja Isten áldását hozzá.

Főnököm Vetter tábornok lett, de azért Becskereken marad főparancsnoknak, aminek nagyon örülök, mert kitűnő ember. Mit szól F. ahhoz, hogy Magyarországot szolgálom? Az ördög küzdjön a meggyőződése ellen, és inkább engem érjen bármi, semhogy rablókkal együtt harcoljak egy addig békés nemzet ellen. Ki sem mondhatom, mennyire megvetem az uralkodó párt nyomorult üzelveit, és milyen nevetségesnek tartom, azt a Jelačićot, aki azt hiszi, hogy könnyű Napóleonnak lenni. Mennyire siralmas hiúsága, mikor többek előtt így nyilatkozik: „Elérhetetlenül nagy az én állásom, egész Európa reám tekint.” Wenckheim Béla jelen volt, ő beszélte el nekem, és ez bizonyítja, hogy igaz. Igenis, egész Európa ujjal mutat reá. Csillaga letűnt, és egyhamar nem világít már.

Fogalmad sincs róla, milyen lelkesedés, és mégis milyen nyugalom uralkodik itt. Meg vagyok győződve, hogy az udvar azon az úton, melyen most jár, nem ér sikert, bármennyi is a hadserege. Mellettünk álnak azok az eszmék, amelyek teljes hatalommal uralkodnak a népeken, és a katonák szívét sem hagyják érintetlen. Emellett szól, hogy még a Windischgrätz parancsnoksága alatt álló csapatok sem mind megbízhatók. Bécs alatt dől el a sorsa az én kedves Németországomnak is, és ezerszeres a boldogságom, hogy nekem nem kell hazám ellen harcolnom, mint annyi sok másnak. Tegnap híre jött egy elővédütközetnek, melyben Felix Schwarzenberget visszaverték. Adja Isten, hogy gyorsan, és reánk nézve szerencsésen bekövetkezzék a döntés.

Hogy az udvar viselkedése milyen nevetséges még mindig, többek közt abból is kitetszik, hogy a császár, miután 16-án kijelentette, hogy Magyarország lázadásban leledzik, és minden magyar rebellis, október 17-én ismét ír magyar hadügyminiszterének, és megerősíti az általa fölterjesztett kinevezéseket. Ezáltal tehát törvényesnek ismeri el ezt a minisztériumot, és azokat jelenti ki rebellisnek, akik nem engedelmességek neki. Mit szólsz hozzá? Talán azt remélik, ha netán rosszul megy a dolog, alárendelt vállakra háríthatják a felelősséget. Most pedig élj boldogul, drága angyalom, sokszor csókol téged és a gyermekeket hú

Károlyod

3

Becse, 1848. november 4.

Édes Lizám!

Tehát szerencsésen megérkeztem Becsére, és sietek néhány szót váltani veled, angyalom. Pestről Esterházyval és Szápáry Gézával utaztam el, kit a Hannover huszárokhoz osztottunk be. Kár, hogy a gőzhajón való utazást választottuk, másfél nap szükségeltetett, hogy Szolnokról Szegedre érjünk. Szegedről pedig kocsin kellett utaznunk, mert a szegedi hajó nem várt reánk.

Becse egész tábor. A kis házban, melyben laktunk, van a főőrség és a lőszerraktár stb., a ház előtt két kis kétfontos sajkás-ágyún és egyfontos vaságyún kívül még két hatfontos ágyú és egy hétfontos tarack; jobbra a kikötő felé egy barikád emelkedik, széles árokkal és palánkkal, a másik a kútnál, a templom mögött, a harmadik a főutcán, a negyedik a második hosszú utcán, az ötödik a Papich-háznál. A Tisza

mellett, a fürdőház környékén egy földsáncot emeltek. Ezen felül egész Becsét örök övezik. A rácok sohasem veszik be rendes katonaság nélkül. De azért mindig ki vagyunk téve a kutyák támadásának, mert hadierőnk sokkal gyengébb, semhogy támadólag léphetnénk fel.

Átok azokra, kik ezt a gyalázatos háborút előidéztek. Ha csak egy napig van itt az ember, meg kell szűnnie benne minden tekintetnek, minden ragaszkodásnak az előbbi viszonyokhoz, itt látni teljesen a bukott osztrák kormány alázatosságát. Hálát adok Istenemnek, hogy nem próbáltam előbb bevonulni ezredemhez, különben most meggyőződésem s Magyarország ellen kellene harcolnom, vagy pedig titkon elhagyni csapatomat, mert kilépést többé nem fogadnak el. Riebel őrnagy, aki voltaképp zászlóaljparancsnokom, máris benyomul Magyarországra, és Temesvárral iparkodik egyesülni. Azt reméljük, hogy Arad várát bevesszük, mert az őrség egy része velünk ért egyet. Temesváron is részben Magyarország felé hajlik a Leiningen ezred hangulata. Christian örvény szélén jár; vajha Isten idejében nyitná föl szemét. Ha a mi részünkön volna, bizony sok ezerrel felérne. Szomorú következtetése a fejedelmi politikának, hogy közeli rokonoknak egymás ellen kell harcolniuk.

De el a sötét képekkel. El van vetve a kocka, az én sorsom Magyarországgal együtt dől el. Milyen vigasztaló rám nézve, hogy nézeteim e pontban megegyeznek a tieddel. Tehát csak bátorság, drága Lizám, Isten nem hagyhatja el az igaz ügyet.

Borzasztók az utolsó harc részletei. A nemes Poldi szép lelke akkor is megnyilatkozott. Sok embernek ő mentette meg az életét. Frányova elpusztítására is kiadták a parancsot, de a borzasztó parancsnak nem akadt végrehajtója. Pedig ki tudja, nem bánjuk-e meg nemsokára ezt az elnézést, mert a rác nem tudja, mi a hála.

Ki sem mondhatom, milyen nehezemre esik távol lenni tőled és a gyermekektől, pedig még csak a kezdetén vagyunk. De már most is minden szenvedés és nélkülözés ellenére vigasztal a gondolat, hogy eljön az a boldog nap, melyen ismét együtt leszünk. Isten őrizzen meg téged és a gyermekeket, érted él hű szerelemben

Károlyod

4

Becskerék, 1848. november 6.

Édes drága Lizám!

Végre megérkeztem rendeltetésem helyére, s szorgalmasan taposom a becskeréki sarat. Kiss tábornok előzékeny nyájassággal fogadott, de még nem értesített róla, miképp fog alkalmazni, azt hiszem, itt hagy a főhadiszálláson. Én talán jobb szeretném, ha beosztanának valamelyik csapathoz. Ha az idő nem javul, és nem lesz hosszasabban szép időnk, azt hiszem, egy darabig nyugodni fognak a fegyverek. Tegnap és tegnapelőtt oly erősen szakadt az eső, hogy máris lehetetlen ágyúkkal valamihez fogni. Legközelebb még négy honvédszászlóaljat kapunk, és akkor lehetséges, hogy még egyszer támadunk. Adja Isten! Arról is szólnak, hogy a seregredek kiegészítik, mert végtére is belátták, hogy minden alkalommal mégis a gyűlölt fecskéfarkok (azaz a frakkot viselő császári és királyi seregredek katonái – a szerk.megj.) végeztek legtöbbet.

Bármennyire foglalkoztat új életpályám, mégiscsak egy gondolat uralkodik a többi fölött: minél tovább vagyok tőled távol, annál erősebbé válik utánad való sóvárgásom. Nincs hőbb óhajlásom, mint az: vajha véget érne ez a valamennyinél szerencsétlenebb háború, mert az Istenre mondom, ez a harc nem olyan, amilyenben öröme telhetnék a becsületes katonának; ez irtóháború.

Naponként több ezer szekér, tele ráccal, többnyire nőekkel és gyermekekkel, érkezik előőrseinkhez, és a nyomorultak kérve kérik, fogják el őket, mert a rác táborban éhen kell halniuk. Halványan, csonttá-bórré aszva egy darab kenyeret kérnek a katonáktól, és farkaséhséggel falják fel. A katonai parancsnokságok befogadják e szegény szökevényeket, a polgári hatóság ellenben valamennyit kiirtaná, ha tehetné.

Számtalan rácot akasztottak már föl, ma is kivégeztek hármat. Nem akarom kutatni, vajon ez-e a legjobb módja a meghódoltatásuknak; engem undor fog el ilyen eljárás láttán.

Különben, aki rossz magyar, jöjjön ide, majd őt is eltölti a harag azok ellen az átkozottak ellen, kik ez irtóháborúban jó eszközt látnak káros céljaik elérésére. Tekintsetek a Bánság füstölgő romjaira, hallgassátok elképedve a hajléktalan, éhen haló nők és gyermekek jajgatását, nézzétek a meg nem művelt mezőket, a temetetlen hullákat, s aztán kérdezzetek, maradhat-e egy becsületes ember lelkében még egy szikrányi ragaszkodás azon dinasztia iránt, mely gyújtogatókat s rablókat tett cinkostársaivá. Mert Istenre mondom, nem nemzetiségük érzete hajtotta e hordákat a harcba.

Isten őrizzen, drága jó Lizám, téged és a gyermekeket csókolva maradok hű

Károlyod

5

Becse, 1848. november 12.

Édes drága Lizám!

Tegnap érkeztem ide Poldi látogatására, mert Becskereken most nem akad semmi dolog; mint már írtam, az utak harci műveletekre nem használhatók, másrészt meg alkudoznak is a rácokkal, úgyhogy e percben minden nyugodt. Útközben találkoztam kétszáz fogoly ráccal és több száz szarvasmarhával, melyeket az ellenséges táborból hajtottak el. A foglyok kijelentették, hogy inkább vannak itt fogságban, mint odaát szabadon, mert már nem viselhetik el a nyomorúságot. Leírhatatlan volt e szegény emberek nyomora, kik elcsábítva otthagyták vagyonukat, és most éhen vesznek. Rongyosan, halványan, lefogyva járnak, örök szégyenére azoknak, akik ezt a háborút, valamennyi közt a legiszonyúbbat, előidézték. A borzasztó polgárháború minden iszonyához most egy új ostor is járul, a kolera, mely több áldozatot követel, mint a harc, különösen a rácok közül.

Ami engem illet, testileg mindig jól vagyok, de annál rosszabbul lelkileg. Hiába, bizalmatlanok nevem iránt, és csak valamilyen Magyarország érdekében véghezvitt tettem semmisíthetné meg ezt a gyanút. Ez pedig a mai viszonyok közt alig lehetséges, mert tettek éppen nem történnek. Szerencsétlen viszonyok, midőn eseményekben annyira gazdag időkben sincs mód rá, hogy a jó és őszinte akarat megnyilatkozhasson. Ez az állapot sokkal nyomasztóbb, semhogy sokáig kibírhattam, elpusztít a rosszkedv. Azért a gyönyörűségért, hogy Becskereken uniformisban feszíthessek, nem hagytam volna el a legboldogabb állapotot, melyben halandó élhet. Mostani tétlenségemben még jobban emészt az utánad való epedés. Azért az áldozatért, hogy tőled, angyalom, elszakadtam, csak valami hasznos foglalkozás adhatna némileg kárpótlást. Ha tovább tart a fegyverszünet, más, óhajtásomnak megfelelőbb alkalmazást keresek, s ha nem találok, hazamegyek hozzád, s szegre akasztom kardomat.

Belső zavaromhoz s elégedetlenségemhez járul még, hogy tizenkét napja egy sort sem kaptam tőled, mely hogyléted és a gyermekeké felől megnyugtatóna, pedig ez a nyolcadik levél, melyet távozásom óta írok neked. De nem téged vádollok, hanem a postát, amely ebben a zűrzavaros időben kijött a rendes kerékvágásból. Kétszeresen fájdalmas ez a bizonytalanság sorsod felől éppen akkor, amikor Bécs bukása után talán már Pozsonyt fenyegeti az ellenség. Isten óvja szegény Magyarországot.

Egyszóval, takarékoskodnunk kell, amennyire csak lehet.

Isten veled, édes Lizám, írd csak szorgalmasan, egyszer majd csak megkapom a levelet.

Téged s a gyermekeket csókollak. Hű

Károlyod

Beckerek, 1848. november 17.

Édes jó Lizám!

Végre, tizenhét nap óta az első hírek felőled, de sajnós az utolsó is november 3-áról való. Mennyi minden történhetett ez alatt a hosszú idő alatt. Mégis rég éreztem olyan boldogságot, mint abban a pillanatban, mikor édes-kedves soraidat olvastam. Most csak keveset írhatok, mert néhány óra múlva elindulok Gergely őrnagy mozgó hadoszlopával, és vagy öt-hat napig elmaradok. Hála Istennek, hogy megszűnt a henyelés, már igazán rosszkedvű lettem belé.

Hazafias érzésed vigasztalására mondhatom, hogy mind a sorkatonaságnak, mind a honvédségnek vitézsége különb nem is lehetne. Az utóbbiak nemrég ismét rohammal elfoglaltak egy rác táborn, és több száz rácot levágtak. Csak legyen időnk a tavaszig, szárazra jutunk.

Gondolatban téged s a gyerekeket ezerszer csókolva maradok hú

Károlyod

Beckerek, 1848. november 25.

Édes jó Lizám!

Tegnap este visszaérkeztem hatnapi hadi vállalkozásomból, és már előre örültem, hogy több levelet is kapok tőled. De fájdalom, csalódás ért. November 3-i leveled óta egy betűnyi hír sem jött felőled; ez már kétségbeejtő. Hála Istennek, tudom, hogy nem te vagy ebben a hibás, és csak a magam nevét vádolhatom. Ez okozza azt a kellemetlenséget, hogy minden leveletem fölbontják, s nyolc napig visszatartják Pesten. Remélem, az én leveleim pontosabban érkeznek hozzád, és neked nem kell azt a kinszenvedést elviselned, mint nekem.

De térjünk vissza a hadmenetre. Elképzeld az örömet, midőn Vetter tábornok az ebédnél így szól hozzám: „Holnap egy portyázó csapatot küldök Temesvár felé Gergely őrnagy vezetése alatt, hogy egyesüljön egy már előbb elküldött kis hadoszloppal. Ennek feladata a Temesvárból kiküldött hadcsapatok elkergetése, és a vidék oláh helységeinek behódoltatása. Ön mint vezérkari tiszt van beosztva az őrnagy úr mellé.” Állott a mi kis seregünk háromszáz gyaloghonvédből, hetvenkét lovasból és két hatfontos ágyúból. Minthogy errefelé mindig szekereken szállítják a katonaságot, már első nap Módosra értünk, honnét meg kellett indítanunk műveleteinket Csákova ellen. Az utóbbi helységet vagy várost, mert igen nagy, kétharmad részben rácok és oláhok lakják, kiket e temesvári őrőség iparkodott a maga részére megnyerni, de akik voltaképp maguk sem tudják, mit akarnak; egyharmada pedig többnyire sváb, akik errefelé mindenütt féltékenységükkel tűnnek ki. Gergely őrnagy azt a hibát követte el nézetem szerint és tanácsom ellenére, hogy harminc embert előreküldött szálláscsinálónak. (Én ugyanis éjjel akartam elindulni, és hajnalra érni Csákovára.) A kiküldötteket a kiállított őrök „wer-dá”-val („ki az?” – a szerk. megj.) s puskalövésekkel fogadták, úgyhogy ők, abban a hiszemben, hogy ott sorkatonaság állomásozik, Gádig visszavonultak, és jelentést tettek. Érkezésünk tehát el volt árulva, s már aligha volt lehetséges a cinkosok meglepetése. Késedelmeskedő intézkedések miatt csak egy órakor értünk Csákova elé, ahol csak úgy hemzsegett a fegyveres parasztság. Jó szolgálatot tett kitűnő távcsovem, meglátta, hogy jobb oldalunkon, Gilád felé szintén több száz fegyveres gyülekezik, és hátban fenyeget minket. Gergely őrnagy engem a csapat felével Gilád felé küldött, maga meg Csákova ellen nyomult; ez csakhamar meghódolt, mire az őrnagy a többi csapattal utánam jött, és maga vezette a támadást Gilád ellen. Négy százarral körülbelül kétszáz lépésnyire a helységtől előre lovagoltam, és meggyőződtem

róka, hogy csak fegyveres parasztok állnak szemben velünk. Egy ágyúlövés, és mind eltűnik. A csatárokkal benyomultam a faluba, és csak azt sajnáltam, hogy nem találtam külön ellenségre.

Itt aztán olyan munka kezdődött, mely utálattal töltött el. Egypár pillanat múlva több helyen is égett a falu, az emberek hozzáfogtak a rabláshoz és más kihágások elkövetéséhez. Nagy ügyel-bajjal sikerült a tűzvést megállítanunk. Pedig a büntetésre rászolgáltak, mert ezek a gaz oláhok mindennap halállal fenyegetik a köztük lakó szegény magyarokat. Mikor a faluból lassan visszalovagoltam, egy tiszt harminc foglyot hozott, igazán nyomorúságos alakokat. Mikor hozzám érkeztek, oláhul odakiáltott nekik (így beszélték nekem később): „Térdre ez előtt az úr előtt! Csókoljátok meg a lova lábának a porát!” Ezen kikelve magamból, megvető pillantást vetettem a tisztre, és elnyargaltam.

Amennyire rosszallnom kell az ilyen dolgokat, annyira dicsérnem kell még csak nem is sorhadi csapataink vitézségét. Ezek az emberek nem tudják, mi a félelem. Estefelé négykor értünk Csákovára, hol fehér és nemzetiszínű zászlókkal fogadtak. Sajnos, a főkolomposok már eltűntek, úgyhogy csak három erősen kompromittált embert foghattunk el.

Ráadásul még két napig tétlenül kellett ott ülnünk, hogy elszállítsunk négyezer mérő zabot. Itt ismerkedtem meg a híres Rózsa Sándorral, aki a legnyugodtabb, legflegmatikusabb ember a földön, de rendkívül bátor. Ez a két elvesztett nap meghiúsította további tetteinket, mert Újpécsre menet azt a parancsot vettük, hogy tüstént menjünk vissza Becskerekre.

Vetter aznap megígérte, hogy gyakran fogja hasznomat venni, amiért nagyon hálás leszek. Különben azt hiszem, hogy nemsokára nagyobb vállalkozásba fogunk, és hogy győzünk, arról az utolsó baka is meg van győződve. Csákován ugyancsak elbámultak az emberek azon, hogy a magyarok részén is van egy Leiningen gróf. Christian mostanra már tudhatja, milyen közel jártam hozzá. Az ő helyzete sem valami kellemes, mert a Rukavina és a Leiningen ezred nem valami megbízható. Ráadásul pusztító betegségek is gyöngítik napról napra az ottani őrseget. Csak a tavaszig nyerjük időt, s szárazra jutunk, Windisch-Gratz ellenére is. Poldi néhány napra Pestre ment, talán jó híreket hoz tőled.

Isten veled jó angyalom, csókollak téged és a gyermekeket

Károlyod

(Folytatás a következő számban.)

Ballai László: Egy elfelejtett forradalom

Korábban ünnepeltük, mostanság meg sem emlékezünk az 1918. október 31-én lezajlott őszi forradalomról. Pedig e második – és csaknem vértelen – polgári forradalmunk kísérletet tett arra, hogy megvalósítsa 1848 leghaladóbb szellemeinek álmát: létrehozni a köztársaságot valamint az egyesülési, gyülekezési és sajtószabadságot. Az úrbéres jobbágyok birtokhoz juttatása után 70 évvel a parasztság legnagyobb részét kitevő cselédségnek és földmunkásságnak is földet kívánt juttatni. Széleskörűen ki akarta terjeszteni a választójogot, kísérletet tett a társadalombiztosítás rendszerének kiépítésére, valamint a szuverén és területi integritását megőrző Magyarország megteremtésére törekedett.

Az október 25-én - Károlyi Mihály elnökletével és a polgári radikális valamint a szociáldemokrata politikai erők támogatásával - létrejött Magyar Nemzeti Tanács tizenkét pontban fogalmazta meg követelését:

1. a jelenlegi parlamenti és kormányrendszer cseréje;

2. a független Magyarország megteremtése;
3. a háború befejezése és a német szövetség megszakítása;
4. általános, egyenlő és titkos választójog;
5. nemzetiségi önkormányzatok létrehozása;
6. egyesülési, gyülekezési és sajtószabadság;
7. általános amnesztia;
8. a tömeges éhínséget megelőző gyors gazdasági reformok;
9. földosztás;
10. az újonnan létrejött ukrán, lengyel, cseh, délszláv és osztrák-német nemzeti államok elismerése;
11. a magyar demokrácia békés céljait megvilágításba helyező külpolitika;
12. leszerelés-barát képviselők kiküldése a békekongresszusra.

A Nemzeti Tanács mögé csakhamar felsorakoztak a katona-, diák- és munkástömegek, amelyek a „független és önálló, szabad Magyarország” létrehozását követelték. Wekerle miniszterelnök lemondása után mindenki Károlyi kinevezésére számított, ám a király választása az ultrakonzervatív Hadik János grófra esett. A felháborodott tömeg október 28-án tiltakozásul a Várba akart vonulni József főherceg elé. Kísérletük, hogy a nádor elé terjesszék követeléseiket, a „láncchídi csata” miatt sikertelen maradt. A rendőrség ugyanis kordont vont a híd elé, és amikor felszólításukra az emberek nem álltak meg, nem haboztak használni a fegyvereiket. A sortűz következtében öten meghaltak és sokan megsebesültek. 29-én József főherceg gróf Hadik Jánosnak adott kormányalakítási megbízást. Válaszul fél órára leálltak a budapesti gyárak, és tüntetésekre került sor a fővároson kívül is, Debrecenben, Szegeden és Miskolcon. Október 30-án Bécsben győzött a forradalom. A magyar fővárosban sem lehetett gátat vetni a népakaratnak.

Hatalmas tömegek áramlottak Budapest belvárosába, elfoglalták a fontosabb középületeket, az élelmiszerraktárakat, a pályaudvarokat és a telefonközpontokat. A forradalmárok kiszabadították a politikai foglyokat, és megakadályozták, hogy egy menetszázadot a frontra irányítsanak. A katonák letépték birodalmi sapkarózsájukat, és helyükbe krizantémot tűztek – melyekkel a közelgő halottak napja miatt tele volt a város –, nem pedig őszirózsát, amely augusztusban virágzik. A kormányzati hivatalokról levették a Habsburg címet. Október 31-én IV. Károly végre Károlyi Mihályt nevezte ki miniszterelnökké. Győzött a forradalom, a hatalom fegyveres harcok nélkül a Nemzeti Tanács kezébe került. A diadalmas események közepette néhány katona betört Tisza István Hermina úti villájába, és meggyilkolta a politikust. Károlyi elítélte a gyilkosságot mint a forradalom tisztaságán esett szégyenfoltot.

Az igen gyorsan megalakuló, és a 12 pontot most már kormányprogramként megvalósítani iparkodó Károlyi-kormány cselekedeteivel is igazolni kívánta az erőszak minden nemének elvetésére irányuló törekvéseit. Őszinte pacifizusból megkezdte a hadsereg leszerelését, bízva abban, hogy ezzel példát mutat az I. világháborúban kivérzett többi nemzetnek is. Ez óriási stratégiai és taktikai hiba volt. Idealizmust feltételezni ott, ahol nem a szív, hanem aljas ösztönök és ordas érdekek diktálnak – a politikában. Mert a kivérzett többi nemzet – különösen a minket körülvevők – nemhogy maga is eldobta volna fegyvereit, hanem épp ellenkezőleg, mélyen benyomult Magyarországra, hogy érvényt szerezzen területi követeléseinek. November 7-én a szerb hadsereg, 9-én a cseh légió lépte át határainkat. Igényeiket ráadásul – Károlyi várakozásaival ellentétben – a győztes nagyhatalmak is támogatták. Ez utóbbiak Magyarországot a kormányváltás és a demokratikus, pacifista irányú rendszerváltás ellenére is vesztes államként kezelték. Éppen ezért úgy gondolták, hogy vele szemben a legszigorúbb szankciókat kell életbe léptetni.

A kormány diplomáciai eszközökön alapuló, békés úton igyekezett agresszív szomszédjainkat megfékezni. Ezzel ellentétben a november 13-án megkötött belgrádi katonai konvenció nem az ország szuverenitását és határainak garantálását, hanem a szomszédos országok területrelő törekvéseit segítette elő. A külföldi csapatok megjelenése jelentősen csökkentette a nemzetiségi lakosság képviselőivel való esetleges megegyezés esélyeit. A mozgósított magyar katonák jó része persze örült annak, hogy hazatérhet a frontról. A tisztikar számos tagja azonban helytelenítette a fegyveres alakulatok felszámolását akkor, amikor idegen erők nyomultak az országba, sőt, színmagyar területeket is elfoglaltak. November 15-én meg is alakították a Magyar Országos Véderő Egyesületet Még aznap magyar csapatok Pozsonyból kiszorították a cseh erőket.

Mintha a győztes, antant hatalmak katonai sikereit meglovagoló csatlós államok dühe mellett a természet is Magyarország ellen fordult volna – spanyolnátha-járvány tört ki. Az amúgy is rosszul táplált, legyengült lakosok a gyógyszerhiány miatt tömegesen pusztultak, és a járvány csúcspontján, novemberben 44 000 ember halt meg.

1918. november 16-án a képviselőház kimondta feloszlását, a főrendiház „berekesztette tanácskozásait”. Az új törvényhozó szerv a Nagy Nemzeti Tanács lett, amely óriási tömeg jelenlétében proklamálta a köztársaságot. A kormány haladéktalanul hozzátartott a korszakalkotó törvények megalkotásához, mint: a nőkre is kiterjedő általános választójog, amely abban az időben csak a skandináv országokban volt érvényes (ez a lakosság 50-60 %-át érintette), a sajtó-, egyesületi és gyülekezési szabadságról szóló jog, valamint az esküdtbíróságokról, a földosztásról, a nyolcórás munkaidőről, a 14 éven aluli gyermekek foglalkoztatásának megtiltásáról, a munkanélküli segélyről és az általános társadalombiztosításról szóló jog.

Ám a romló külső helyzet - az antant és korszakalkotóinak egyre telhetetlenebb követelése - miatt időközben Románia, sőt Ausztria is fellépett területi igényeivel, így a MOVE mögött egyre szélesedő forradalomellenes hangulat támadt. Ugyanakkor november 24-én megalakult a Kommunisták Magyarországi Pártja. Ők bolsevik típusú átalakulást sürgettek, és a szegény néptömegeket megcélozva radikalizálták a baloldalt. Az ország politikai szempontból bipolarizálódott. A gazdaság romokban hevert, az infláció az egekbe szökött. A rendkívül magas munkanélküliséget fokozta a hadsereg leszerelése is. Ráadásul a cseh, román és szerb megszállás elől a magyar lakosság tömegei menekültek el, és nyomorogtak lakás, ellátás híján. A hadiárva és özvegyek kárpótlási igényei is kielégíthetetlenek maradtak.

A társadalmi igazságtalanságok enyhítését a kormány mindenek előtt a földosztástól remélte. A birtokok maximális méretét 500 holdban, az egyháziakét 200-ban állapították meg. A kártalanítás ellenében kisajátított földek állami tulajdonként a parasztok örökberletébe kerültek volna. Az 5-20 holdas családi birtokok és az 1-5 holdas családi kertek kialakításával életképes gazdareteg kialakítását tervezték. Az igénybe vett föld 10 %-án 200 holdas középirtokokat akartak szervezni, amelyekre a gazdasági cselédek, a földmunkások, továbbá a hadviseltek, hadirokkantak és hozzátartozóik lettek volna igényjogosultak. A „földművelő nép földhöz juttatásáról” szóló XVIII. néptörvényt már Berinkey Dénes miniszterelnöksége alatt, 1919. február 15-én fogadták el.

1919. január 6-án Festetics hadügyminiszter a baloldal ellen tervezett puccsának előkészítését a Katonatanács megghiúsította. Súlyos kormányválság bontakozott ki, a szociáldemokraták távozni akartak a kabinetből. Végül az SZDP az addiginál több tárcát kapott, Károlyi Mihály pedig január 11-én ideiglenes államfő lett. A 18-án beiktatott új kormány csakhamar válaszút elé került. Miután Németországban levertek a Spartacus felkelést, nyilvánvalóvá vált, hogy a kommunista világforradalomba való bekapcsolódás immár kizárólag a bolsevik modell szerint lehetséges. Ha a kormány ragaszkodik a polgári szabadságjogokhoz és a demokráciához, akkor a szélsőbal vagy éppen a szélsőjobb oldal könnyen megdöntheti a hatalmát; ellenkező esetben – paradox módon – ugyanezen értékek védelmében, saját hatalmának megtartására erélyes lépéseket kell tennie. Így kerülhetett sor arra a február 20-i halálos áldozatok is követelő tüntetésre, amely a Népszava előtt zajlott le, és amely után a KMP vezetőségét letartóztatták. Február 22-én pedig feloszlatták a Gömbös Gyula vezette MOVÉ-t. A parasztság fokozódó türelmetlenséggel várta a földosztást, sok helyen el sem végezték az őszi munkálatokat. Azonban a kihirdetett törvény végrehajtása hosszú időbe telt. A hozzá kapcsolódó földmérési és telekkönyvi munkálatok miatt több évre rúgott. Ezt a parasztok nem értették meg. Ezért Károlyi Mihály a közhangulat enyhítésére február 23-án megkezdte saját birtokainak felosztását Kápolnán. Ezzel is bizonyította a kormányzat úgy melletti elkötelezettségét.

Közben a párizsi békekonferencián a Magyarországon illetékes antant misszió határozatot terjesztett a külügyminiszterek tanácsa elé a román és magyar csapatok közötti semleges zóna létrehozásáról. Ez a románok számára komoly területnyereséget jelentett. Továbbá a román megszállás alá eső területeken elrendelték a magyar közigazgatás megszüntetését. A békés megoldás esélyei egyre csökkentek. Újjá kellett szervezni a hadsereget, amelyben toborzott, zsoldos rendszert vezettek be. Károlyi Mihály március 2-án Szatmárnémetiben a székely hadosztálynak tartott beszédében kijelentette, hogyha a párizsi konferencia a wilsoni elvek mellőzésével, és a népek önrendelkezési jogának valamint a megegyezéssel béke figyelmen kívül hagyásával döntene, akkor - végszükség esetén - fegyverrel kell felszabadítani Magyarországot. A fegyveres küzdelmet nem lehetett elkerülni, de ez már nem Károlyi Mihály és polgári demokrata politikustársai harca volt. Vyx alezredes 1920. március 20-án adta át a köztársasági elnöknek a párizsi konferencia Clemenceau, Lloyd George, Orlando és Wilson által is jóváhagyott határozatát, amely lényegében jelenlegi határainkat jelölte ki.. Károlyi Mihály kijelentette, hogy a követelések teljesíthetetlenek. A Berinkey-kormány még aznap lemondott, és másnap hivatalosan is közölték a Vyx-jegyzék elutasítását.

A polgári demokratikus forradalmat és Károlyi Mihályt különböző bírálókat érik. Az elnézőbbek a jó szándékú emberek szükségszerűen irreális kísérletét hangsúlyozzák, a szigorúbbak a vörös terror előidézését és a történelmi Magyarország sírjának megásását. Abban általában megegyeznek a vélemények, hogy Károlyi Mihály következetes, de idealista és középszerű politikus volt.

Nos, bár valóban irreális volt a feudális kötöttségekkel terhelt Magyarországon az olyan intézkedések megvalósítása, amelyek lényegében a modern polgári demokrácia megteremtését célozták – hiszen erre csak több mint 80 évvel később adott esélyt a történelem –, de a cél önmagában is tiszteletreméltó, és a kísérlet bátorságát valamint előre mutató jellegét nem lehet megkérdőjelezni. E példa jól mutatja azt is, hogy haladónak induló politikai kezdeményezések mint torkolhatnak a legsötétebb diktatúrába. Ilyenkor a kezdetben együtt menetelők letépi álarukat, hogy bármely tette készen megtartsák könnyen szerzett hatalmukat.

Károlyi felelőssége a proletárforradalommal és a történelmi Magyarország széthullásával kapcsolatban azonban komolyan felvethető. Reálpolitikai érzékének hiánya itt mutatkozott meg a legjobban. Külpolitikai kudarcai és a nemzetiségekkel való tárgyalások megfeneklése saját politikai bázisának gyors csökkenését eredményezték, pártja szétesett, és az ország a szélsőséges irányzatoknak kedvezően bipolarizálódott. Közben a kormányban mind jelentősebb szerepet kaptak a szociáldemokraták – olyannyira, hogy végül Károlyi nekik adta át a hatalmat –, az SZDP fuzionált a Kommunista Párttal. Ez utóbbinak a vezetői ugyan börtönben ültek, de szabadon érintkezhetek bárkivel. E hibák mindennaposak egy átlagos polgári demokratikus parlamentben, és legfeljebb a kormánykoalíció bukását eredményezik a következő választásokon. Magyarországon azonban az ezt követő 70 esztendőben szélsőjobboldali és szélsőbaloldali diktatúrák adják majd egymásnak a kilincset.

Hazánk és kormánya felett ott függött Trianon Damoklész-kardja. Károlyi Mihály wilsoni elvekbe vetett töretlen bizalma egészen érthetetlen, hiszen 1918. október közepén az Egyesült Államok külügyminisztere egyértelműen kijelentette, hogy azok az Osztrák-Magyar Monarchiára nem vonatkoznak. Ugyanekkor a keleti és az olasz front lényegében érintetlenül maradt. A hadsereg egyfelől mélyen Oroszország belsejében, a berszt-litovszki békevonalon állt, másfelől Olaszországban ellenséges területeken. Ilyen helyzetben a teljes leszerelés nem egyszerűen középszerű, de kifejezetten ostoba lépés volt. Különösen azelőtt, mielőtt a – háborúban egyébként szintén kimerült – győztes fél garanciákat nem adott a békefeltételekkel kapcsolatban.

Az ország területének kétharmadát önként átengedni az agresszoroknak, a későbbiekben helyrehozhatatlan stratégiai tévedésnek bizonyult. Márciusban már hiába kezdett kapkodni Károlyi, november elején kellett volna az akkor még sikeres védelem feltételeit kiaknázni, és nem sietve aláírni a megalázó belgrádi békekonvenciót. Magyarország maradék, mai területe védhető a legkevesébe a Kárpát-medencén belül, ezért egy sikeres ellenállás, illetve ellencsapás bázisául sem szolgálhatott. Ezzel együtt is – a Kárpátok hágóit, a Felvidéket, a Délvidéket és Erdélyt megfelelő védőállásokból biztosító – erőink kellő ellensúlyt képezhetek volna az arcátlan követelésekkel és az antant diplomáciai rendelkezéseivel szemben addig is, amíg a számunkra is elfogadható békeszerződés meg nem születik.

Persze ne legyenek illuzórikus elképzeléseink a lehetőségeinkről. A történelmi Magyarország sírját régen megásták már a Habsburgok, s az ő porázukon csüngve – nemzetiségeink szövetségét nem keresve – mi magunk is. Kétséges, hogy a túlerő ellen meddig bírtuk volna. A sikeres ellenálláshoz, a végsőig kitartáshoz szükségünk lett volna egy Hunyadi Jánosra, de legalábbis egy Kemal Atatürkre, akik nemcsak a hadviselésben, de a nemzet egészének maguk mögé állításában is páratlan képességekkel rendelkeztek. Mondani sem kell, hogy Károlyi Mihály nem volt ilyen, de az akkori magyar politikai palettán sem virított hasonló személyiség. Ráadásul a fegyverek szava alighanem etnikai tragédiákhoz vezetett volna a Kárpát-medencében is, mint az 1919-23 közötti török függetlenségi háborúban, vagy az 1990-es évek délszláv harcai során.

A történelem nem a találgatások tudománya. Mindazonáltal az ország 1918. novemberi, puskaövés nélküli feladása, majd területe kétharmadának elvesztése joggal veti fel mindenkiben a kérdést, hogy miért nem védtük magunkat, és mi lehetett volna akkor, ha ellenállunk. E kérdés szégyenbélyeg az őszirózsás forradalmon is, amelyet követően – minden haladó, polgárjogi törekvése dacára – hazánk mocsárba süllyedt. Olyanba, amely egy egész régiót változtatott mocsárrá, s amelyben lehet, hogy évszázadokig kell vergődnie. Mint azt maga Károlyi Mihály vizionálta az amerikai külügyminiszterhez 1918. november 12-én intézett táviratában: „Amennyiben a könyörtelen ítéletet anélkül hajtják végre, hogy panaszunkat – jogosságának megállapítása végett – alaposan kivizsgálták volna, nemcsak igazságtalanságot követnek el, de Kelet-Európa jövőbeni békés fejlődését is veszélyeztetik, mivel a vérző

seb, amelyet büntetésül Magyarországnak szánnak, soha többé nem gyógyul be, és a régió békéjét örökös lázas állapot fogja zavarni.”

Húsz éve mondták

Részletek Orbán Viktor 1990. szeptember 4-én, a 168 órának adott interjújából.

Bevezető: Alighanem kevesen vallják azt, amit a kereszténydemokraták frakcióvezetője, vagyis hogy a kormány első száz napjának értékelésére maga a kormány hivatott. Napok óta tele van a sajtó pártvezetők... szakemberek elemzéseivel, nyilatkozataival... A Fidesz többfejezetes tanulmányának összegzésére kérte Ráday Eszter a frakcióvezetőt, Orbán Viktort.

R.E. A Fidesz elemzésében úgy fogalmazzak, hogy ennek az első száz napnak a legnagyobb eredménye, hogy a kormány nem követett el jövátehetetlen hibát...

O.V. Megítélésem szerint egészen komoly és jövátehetetlen hibának minősült volna, ha végérvényesen elriasztották volna, mondjuk, a nyugati befektetőket. Ha valami olyan lépést tettek volna, vagy olyan kormányzati intézkedést valósítottak volna meg, amely végérvényesen leírja az országot a külföldi befektetők előtt. Voltak olyan megnyilvánulásaik, amelyek nem javították a helyzetünket, de olyat nem tettek, ami miatt a tőke most már ne akarna idejönni. Vagy például nem kezdtek hozzá ehhez az őrült Justitia-tervhez, az elszámoltatáshoz. Ha ezt elkezdték volna megvalósítani, akkor mondtam volna, vagy mondanám most, hogy jövátehetetlen dolog történt.

R.E. Ezt értsem úgy, hogy nem veszi komolyan, hogy a kormány... tényleg meg is akarná valósítani?

O.V. Komolyan kell venni, mert minden olyan megnyilvánulást, amely alkalmas arra, hogy indulatokat kavarjon, politikai előítéleteket ébresszen, komolyan kell venni. Még akkor is, ha nevetségesek, mint a kiscgazda körlevél volt. És szembe kell velük fordulni, meg kell világítani, hogy ilyesminek Magyarországon nincs többé helye. ...

R.E. Mi a véleményük a kommunistázásról?

O.V. Nagyon határozott véleményem, hogy mi, amikor még létezett a pártállam, annak lebontásáért és egy másfajta intézményrendszer, egy másfajta társadalom kiépítéséért küzdöttünk. Azt akartuk, hogy mindenkinek egyenlő jogai legyenek ebben a társadalomban. A kommunistáknak több volt, mint másnak, azért kellett visszaszorítani őket az általános jogegyenlőség szintjére. Azt viszont nem tűrhetjük, hogy most azokat – hiszen ilyenből vagy 800 ezer volt ebben az országban –, csak azért, mert párttagok voltak, valamiféle jogsérelem érje. Egy olyan szervezet, amilyen mi vagyunk, amelyik az emberi jogok feltétlen tiszteletének a talaján áll, egy ilyen helyzetben (amikor is az MDF előállt az ún. Justitia-tervvel) a szükség esetén bizony arra kényszerülhet, hogy megvédje a korábbi kommunista párttagokat, akiket anélkül, hogy bűncselekményt követtek volna el, most diszkriminálni akarnak. Mi nem vagyunk az ellen, sőt ebben az anyagban is azt javasoljuk a kormánynak, hogy igenis válasszon ki ügycsoportokat, és vizsgálja meg, hogy ki a felelős az 56 utáni megtorlásokért, az első reformhullám megakasztásáért, az eladósodásért, Magyarország adósságállományának ilyen mértékű felduzzasztásáért, Bős-Nagymarosért, az ellenzék zaklatásáért és üldözéséért. Ezek konkrét ügyek, a ezeket így kell elővenni, és meg kell nézni, hogy a konkrét ügyben pontosan milyen kommunista vezetőt milyen felelősség terhel. Am nem lehet azt mondani, amit a kormánykoalíció szónokai mondanak, hogy a „kommunisták általában”. Több oka is van annak, ha arról beszélünk, hogy a politikai igazságtételhez az MDF nem tud elvi alapokon viszonyulni. Egyrészt tapasztalhatjuk, hogy könnyedén lekommunistázzák azokat az ellenfeleiket, akik magukra haragítják őket. Más esetekben viszont, ha valaki magas beosztású és szükségük van rá, azt már nem kommunistázzák le, hanem egyszerűen jó magyar embernek tekintik... ez az, amikor mindig csak azokkal a kommunistákkal van a baj, akik a másik oldalon ülnek, de akik itt ülnek az én pártomban, nem olyanok. Ez a logika működik, és ez nagyon zavaró. Ha valaki így gondolkodik, nem is próbálkozhat azzal, hogy világos elvek mentén hoz majd ebben a kérdésben intézkedéseket.

R.E. A dolgozat utolsó fejezetének az a címe: „Homályból homályba”. Ez azt jelentené, hogy semmiféle következtetést nem vonhatunk le az első száz napból? Hogy homályos, hogy hová tartunk?

O.V. A legfontosabb következtetés az, hogy elsősorban sodródunk. A második következtetés, hogy száz nap kevés annak a megítéléséhez, hogy milyen irányba haladunk. De arra elegendő száz nap, hogy megmutassa melyek azok a tendenciák, amelyek léteznek, és amelyek, ha továbbra is megmaradnak, netán rendszerré állnak össze, akkor Magyarország nem lesz egy európai értelemben vett demokratikus állam. Mi nagyon hangsúlyozottan azt mondjuk ki – például a személycserék mindenki által kifogásolt, önkényes módszerének említésekor –, hogy nem állítjuk azt, hogy az önkényeskedés már rendszerré állt volna össze, olyanfajta kliensrendszerré, amelyet nem európai demokratikus rendszernek lehetne minősíteni. Nem állt össze ilyené, de vannak rá tendenciák, és összeállhat. Az a konklúziója az egész anyagnak, hogy éppen ezért most már itt az ideje, hogy a ... legszorosabban ellenőrizzük a kormányzati tevékenységet. Állandóan nyomon kell követnünk. Azt tapasztalhatjuk..., hogy akkor létezik egy társadalomban végérvényesen és stabilan demokrácia, ha már megtörtént az első váltás az új rendszerben..., hogy az éppen hatalmon lévő többség hajlandó-e a demokrácia játékszabályai szerint kivonulni a hatalomból és átadni a helyét a szavazók akaratának megfelelően a vele szemben álló korábbi ellenzéki erőknek. Ezt abból a szempontból kell ma vizsgálnunk, hogy vajon mindkét oldal föl van-e készülve lelkileg erre a helyzetre. Hogy mindkét oldal tudatában van-e, hogy ez természetes dolog. Mi azt állítjuk, hogy az ellenzék tudatában van, illetve azt állítjuk, hogy a kormányzó pártok nincsenek ennek tudatában. A lelkesültség pillanatában néha úgy érzik, hogy hatalmuk nem bizonyos számú magyar állampolgár egyszeri politikai döntéséből fakad, hanem valamilyen misztikus módon az egész magyar nép örök érdekeit juttatja kifejezésre. Ez nyilatkozatok tömegéből olvasható ki. Ezért nagyon fontos, hogy ez a kormány tudatában legyen annak, hogy egy egyszerű kormány, semmi több.

Délibáb

Petőfi Sándor: Hazámban

Arany kalással ékes rónaság,
Melynek fölötté lenge délibáb
Enyelgve úz tündér játékokat,
Ismersz-e még? oh ismerd meg fiad!

Rég volt, igaz, midőn e jegenyék
Árnyékain utószor pihenék,
Fejem fölött míg őszi légen át
Vándor darúid V betűje szállt;

Midőn az ősi háznak küszöbén
A búcsú tördelt hangját rebegém;
S a jó anyának áldó végszavát
A szellők már régen széthordozák.

Azóta hosszú évsor született,
És hosszú évsor veszte életet,
S a változó szerencse szekerén
A nagyvilágot összejártam én.

A nagyvilág az életiskola;
Veritékemből ott sok elfolya,
Mert oly göröngyös, oly kemény az ut,
Az ember annyi sivatagra jut.

Ezt én tudom – mikép nem tudja más –
Kit örömevel a tapasztalás
Sötét pohárból annyiszor kínált,
Hogy ittam volna inkább a halált!

De most a bút, a hosszú kínokat,
Melyektől szívem oly gyakran dagadt,
És minden szenvedés emléketét
Egy szent öröm könnyűje mossa szét;

Mert ahol enyhe bölcsőm lágy ölen
Az anyatejnek mézét ízlelém;
Vidám napod mosolyg ismét reám,
Hú gyermekedre, édes, szép hazám!

Dunavecse, 1842, október

Petőfi Sándor: 1848

Ezernyolcszáznegyvennyolc, te csillag,
Te a népek hajnalcsillaga!...
Megvirradt, fölbredett a föld, fut
A hajnaltól a nagy éjszaka.
Piros arccal
Jött e hajnal,
Piros arca vad sugára
Komor fényt vet a világra;
E pirulás: vér, harag és szégyen
A fölbredt nemzetek szemében.

Szégyenljük szolgásunk éjét,
Zsarnokok, rátok száll haragunk,
S a reggeli imádság fejében
Istenünknek vérrel áldozunk.
Álmainkban
Alattomban
Megcsapolták szíveinket,
Hogy kioltsák életünket,
De maradt még a népeknek vére,
Annyi, ami fölkiált az égre.

Áll a tenger nagy elbámultában,
Áll a tenger és a föld mozog,
Emelkednek a száraz hullámok,
Emelkednek rémes torlaszok.
Reng a gálya...
Vitorlája
Iszaposan összetépve
A kormányos szíve képe,
Aki esztét veszítve áll magában
Beburkolva rongyos bíborában.

Csatatér a nagyvilág. Ahány kéz,
Annyi fegyver, annyi katona.
Mik ezek itt lábaim alatt?... hah,
Eltépett lánc s eltört korona.
Tűzbe véle!...
No de mégse,
Régiségek közé zárjuk,
De nevöket írjuk rájuk,
Különben majd a későn-születtek
Nem tudnák, hogy ezek mik lehettek.

Nagy idők. Beteljesült az Írás
Jósolatja: egy nyáj, egy akol.
Egy vallás van a földön: szabadság!
Aki mást vall, rettentőn lakol.
Régi szentek mind elestek
Földült szobraik kövébül
Uj dicső szentegyház épül,
A kék eget vesszük boltozatnak,
S oltárlámpa lészen benne a nap!

Debrecen, 1848. október vége—november 16.

Illyés Gyula: Egy mondat a zsarnokságról

Hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak a puskacsőben,
nemcsak a börtönökben,

nemcsak a vallató szobákban,
nemcsak az éjszakában
kiáltó ór szavában,
ott zsarnokság van

nemcsak a füst-sötéten
lobogó vádbeszédben,
beismerésben,
rabok fal-morse-jében,

nemcsak a bíró hűvös
ítéletében: bűnös!
ott zsarnokság van
nemcsak a katonásan

pattogtatott „vigyázz!”-ban,
„tűz!”-ben, a dobolásban,
s abban, ahogy a hullát
gödörbe húzzák,

nemcsak a titkon

félignyílt ajtón
ijedten
besuttogott hírekben,

a száj elé hulltan
pisszt jelző ujjban,
ott zsarnokság van
nemcsak a rács-szilárdan

fölrakott arcvonásban
s e rácsban már szótlan
vergődő jajsikolyban,
a csöndet

növelő néma könnyek
zuhatagában,
kimeredt szembogárban,

ott zsarnokság van
nemcsak a talpraálltan
harsogott éljénekben,
hurrákban, énekekben,

hol zsarnokság van,
ott zsarnokság van
nemcsak az ernyedetlen
tapsoló tenyerekben,

kürtben, az operában,
épp oly hazug-harsányan
zengő szoborkövekben,
színekben, képteremben,

külön minden keretben,
már az ecsetben;
nemcsak az éjben halkan
sikló gépkocsizajban

s abban,
megállt a kapualjban;

hol zsarnokság van, ott van
jelenvalóan
mindenekben,
ahogy rég istened sem;

ott zsarnokság van
az óvodákban,
az apai tanácsban,
az anya mosolyában,

abban, ahogy a gyermek
idegennek felelget;

nemcsak a szögesdrótban,
nemcsak a könyvsorokban
szögesdrótnál jobban
butító szólamokban;

az ott van
a búcsúcsókban,

ahogy így szól a hitves:
mikor jössz haza, kedves;

az utcán oly szokottan
ismételt hogy-vagy-okban,
a hirtelen puhábban
szorított kézfogásban,

ahogy egyszercsak
szerelmed arca megfagy,
mert ott van
a légyottban,

nemcsak a vallatásban,
ott van a vallomásban,
az édes szó-mámorban,
mint légy a borban,

mert álmaidban
sem vagy magadban,
ott van a nászi ágyban,
előtte már a vágyban,

mert szépnek csak azt véled,
mi egyszer már övé lett;
vele hevertél,
ha azt hitted, szerettél,

tányérban és pohárban,
az ott van az orrban, szájban,
hidegben és homályban,
szabadban és szobádban,

mintha nyitva az ablak,
s bedől a dögszag,
mintha a házban
valahol gázfolyás van,

ha magadban beszélgetsz,
ő, a zsarnokság kérdez,
képzeletedben
se vagy független,

főnt a Tejút is már más:
határsáv, hol fény pásztáz,
aknamező; a csillag:
kémlelő ablak,

a nyüzsgő égi sátor:
egyetlen munkatábor;
mert zsarnokság szól
lábból, harangozásból,

a papból, kinek gyónol,
a prédikációból,
templom, parlament, kőpad:
megannyi szőnyeg;

hunyod-nyitod a pillád,
mind az tekint rád;
mint a betegség,

veled megy, mint az emlék;

vonat kereke, hallod,
rab vagy, rab, erre kattog;
hegyen és tenger mellett
be ezt lehelled;

cikáz a villám, az van
minden váratlan
zörejben, fényben,
a szív-hökkenésben;

a nyugalomban,
e bilincs-unalomban,
a zápor-zuhogásban,
az égigérő rácsban,

a cellafal-fehéren
bezáró hőésésben;
az néz rád
kutyád szemén át,

s mert minden célban ott van,
ott van a holnapodban,
gondolatodban,
minden mozdulatodban;

mint víz a medret,
követed és teremtéd;
kémlélődsz ki e körből?
ő néz rád a tükörből,

ő les, hiába futnál,
fogoly vagy s egyben foglár;
dohányod zamatába,
ruháid anyagába,

beivódik, evődik
velődig;
eszmélnél, de eszme
csak övé jut eszedbe,

néznél, de csak azt látod,
mit ő eléd varázsolt,
s már körbe lángol
erdőtűz gyufaszáלבól,

mert amikor ledobtad,
el nem tiportad;
s így rád is ő vigyáz már,
gyárban, mezőn, a háznál,

s nem érzed már, mi élni,
hús és kenyér mi,
mi szeretni, kívánni,
karod kitárni,

bilincseit a szolgálga
maga így gyártja s hordja;
ha eszel, őt növeszted,
gyermeked neki nemzed,

hol zsarnokság van,
mindenki szem a láncban;
belőled búzlik, árad,
magad is zsarnokság vagy;

vakondként napsütésben,
így járunk vaksötétben,
s feszengünk kamarában,
akár a Szaharában;

mert ahol zsarnokság van,
minden hiában,
a dal is, az ilyen hű,
akármilyen mű,

mert ott áll
eleve sírodnál,

ő mondja meg, ki voltál,
porod is neki szolgál.

Hevesi András: Petőfi

Petőfi a legnagyobb diadal a magyar irodalom történetében, egyik-másik költeményét Erdélyi János a nép ajkáról jegyezte fel, mint népdalt, eljutott oda, ahonnan sarjadt, amiért élt, költött és meghalt, a magyar néphez. Tündöklő siker, a szellem és a valóság páratlan ölelkezése, amire germán ég alatt hiába keresünk példát, és ami Goethe szavát juttatja eszünkbe a Tassót éneklő velencei gondolkodásról. Költői maszkja és legendája csakugyan a nemzet közkinccse lett, ponyva és olajnyomat, a tömegek dadogó és esetlen hálájának szívet tépő kifejezése... De mint irodalmi lendület, mint szellemi erő, hamar zátonyra futott az (ezenyolcszáz)ötvenes évek gyatra tanítványain, akik tudtukon kívül a kritika leggonoszabb és legigazságtalanabb fajtáját, a paródiát művelték. Gyulai Pál nagyszerű Petőfi-tanulmánya, miközben meghatározza Petőfit, elállta a petőfizmus útját, megszabadította a magyart költőket attól a kényszerképzettől, hogy Petőfi maga a költészet, a költői mondanivaló csak Petőfi hangján nyilatkozhat meg. A magyar irodalom ezután Arany János szellemében fejlődött, és kialakult a fegyelmezett, megfontolt, szűkszavú és szemérmes halkan szenvedő és befelé vérző magyar ember eszménye, aki visszafojtja indulatait, és gazdálkodik az erős szavakkal. Ezzel párhuzamosan szinte törvényerőre emelkedett az a költői nyelv, amely inkább márványba vésett volt, mint szabadon csapongó, inkább művészi módon gondos és nemes veretű, mint légiiesen könnyed és szeszélyes. A magyar klasszicizmus, amely bizonyos tekintetben megfelelt a XVII. századi francia klasszicizmusnak, és amelynek Gyulai Pál volt a Boileau-ja, más, földízűbb, terebélyesebb, dialektikátlanabb és valóságához tapadóbb józan észre, de ugyancsak a józan észre épült, és a hozzá tartozó kritikai szemlélet a józan ésszel mérte a költészetet. Miközben Petőfi költészete egyre több kiadásban árasztotta el az országot, miközben megalakult a Petőfi Társaság, és egész könyvsorozatot – mi tagadás elég selejteset – szentelt a Petőfi-kutatásnak, miközben a költő minden életrajzi adatát összegyűjtötték, úgyszólván élete minden napját feldolgozták, előállt az a képtelen helyzet, hogy Petőfi a szellemi törekvések titkos, be nem vallott, de könyörtelen összeesküvése következtében hazátlanná vált a magyar irodalomban. Azoknak a követelményeknek, amelyeket az Arany-Gyulai-féle klasszicizmus a költészet elé állított, Petőfi nem felelt, nem felelhetett meg. Petőfi nem volt „szemérmes”, nem volt „mértéktartó”. Bánatát világgá kürtölte, nem fojtotta magába. Érzelmek és indulatai aránytalanok voltak, hadilábon álltak a józan ésszel, nyelve olyan könnyű és csapongó, mint a lepke... Nem ennek a cikknek a feladata elejétől végéig elmondani a Petőfi-mű történetét. De nyilvánvaló, hogy a két költő, Petőfi és Arany, bár jól megfér az olvasók szerető

elragadtatásában, parancsoló kényszerrel választásra szólítja fel az alkotókat. Két nemzedék Aranyt választotta, Petőfit a különcök és mellőzöttek, Meltzl Hugók és Tolnai Lajosok bálványa maradt, egyszerre az ország legnépszerűbb költője és félreismert zseni, aki köré félszeg rajongók cénacle-je gyűlt. A mai nemzedék minden jel szerint Petőfit választja. Ahogy a körülmények valamikor összeesküdtek, hogy kirekesszél Petőfit a szellem időszerűségéből, és afféle gazdátlanul tenyésző örökkévalóságba kényszerítsék, úgy esküsznek ma össze az időszerűsége mellett. A költőkben, elsősorban Erdélyi Józsefben és Illyés Gyulában csendült meg először Petőfi hangja, nem az (ezernyolcszáz)ötvenes évek legénykedő rikácsolásával, hanem fátyolozottan, megilletődötten, álmodozón és gyöngéden, azzal a szeretetreméltósággal, amely megtanulhatatlan ugyan, de örökölhető.

A költészetet a próza követte. Most három Petőfiről szóló könyv fekszik előttem: Illyés Gyula Petőfi-je, Cs. Szabó László Egy gondolta bánt engemet-je és Kornis Gyula tanulmánya: Petőfi pesszimizmusa. Az első kettő kitűnő írók munkája. Illyés a legjobb írók módjára beleélő úszómozdulatok vagy stilizáló pepecselés nélkül nyomban otthon érzi magát a tárgyában. Nincs távolság közte és a modell között; olyan természetes hangon foglalkozik vele, mintha a nagyapjáról írna. Néha jókedvűen és elégedetten mosolyodik el, de soha nem lelkendezik érte, a családi kapcsolatot, úgy látszik, mérsékletre inti. Az akkori Magyarországon sem hajlandó daguerrotypet, metszetet vagy történelmi körképet látni, hiszen alig különbözik a mostanitól; az országutak akkor is aszott rétek között vonultak végig, csak akkor talán több volt a vadvíz és mocsár, a népet akkor is elnyomták az urak, és az urak irodalmi párthívei akkor is elvtelenek, gonoszak és tehetségtelenek voltak. Alapjában ugyanaz a Magyarország volt, csak az akkori rossz csírák azóta nagyra nőttek, és Illyés Gyula talán azért haragszik annyira Vachot Imrére, mert eszébe jutnak a mai hetilapszerkesztők. Magatartásában van valami fenyegető, annyira együtt érez Petőfivel; az ember szinte félti a boldogtalan Császár Ferencet, hogy megveri. Mint egy húséges testőr, mindenüvé elkíséri Petőfit, háztűznézőbe és forradalomba, szereti a barátait, haragszik az ellenségeire, mindig készen arra, hogy megvédje a kortársak és az utókor alattomos rágalmai és támadásai ellen. Ezzel a módszerrel nehéz plasztikus képet rajzolni Petőfiről; az ember csak azt tudja ábrázolni, amivel nem egészen azonos. De Illyés Petőfije mégis él, annyira indulatot, annyi szenvedélyt kölcsönzött neki az életrajzíró, bár Petőfi ebben a tekintetben nem szorul kölcsönre. Legsikerültebbek a verselemzése és irodalmi jellemzése; Illyés kritikusnak nagyobb, mint életrajzírónak. Könyve, mindent egybevetve, esemény; egy forróbb, személyesebb indulatoktól fűtött és mégis művészi fegyelmezett irodalomszemlélet első nagyszabású megnyilatkozása. Stílusa gyöngéd, hajlékony, alkalmazkodó és mégsem lágy, szűkszavú és mégis kimerítő. ...

Petőfit Babits egészséges nyárspolgárnak nevezte, aki, mint a nyárspolgárok általában, előbb jól kitombolja magát. Az egészség meghatározása rendkívül ingadozó, és ezen a ponton nem merek vízába szállni Babitscsal, de ami a nyárspolgárságot illeti, azt hiszem, legfontosabb ismertetőjele a kérgessé, keménnyé, konvencionálissá merevedett világkép, az érzelmekkel való takarékoskodás, az elvekbe és szokásokba menekülés az érzelmek elől.

Petőfi világképe, ha verseit figyelmesen olvassuk, és hasonlatait úgy értjük, ahogy kell: betű szerint, csupa eszeveszett, szertelen lendület, csupa vad energiaforrás, mitologikus erők féktelen garázdálkodása, csupa kifejezés. Petőfi a legbergsonibb költő a világirodalomban, nála a mozgás, a folyamat a dolgok természetes állapota és a mozdulatlanság szorul külön magyarázatra. A mindennap megisméltendő természeti tünemények, mint a napfelkelte, sem gépies bizonyosságok, hanem személyes és szándékos műveletek. A természeti jelenségek magyarázatára Petőfi hol kamaszos hányavetiséggel, hol átszellemült költőiséggel szórja, rögtönzi a mítoszokat, a napot kollégájának nevezi, és leleplezi, mint papucshóstit, aki a felhők mögé bújva kocsmázik napközben, és este mámorosan, piros ábrázattal lezuhan az égről. Sokszor szórakozottan, oda sem figyelve, szinte gyárilag termeli a mítoszt. A János vitéz egyik versszaka így kezdődik: „Mikor a nap felkelt, s a holdat elküldte...” Szókincséből hiányoznak a mechanikus kapcsolatokat kifejező szavak, még ha akarna, sem tudna másképp, mint mitologikusan gondolkodni, és Petőfi, aki felismeri ezt a hajlamát, mert minden hajlamát felismeri, néha eltréfál vele és ebből a tréfából születnek az ilyen versek:

Mi az a nap? Mi az a nap?
Nem is nap az tulajdonkép.
Ugyan mi hát?... hát semmi más
Mint egy nagy szappanbuborék.

Valami óriásfiu
Kifujja reggel keleten,

S szétpattan este nyugaton –
És ez minden nap így megyen.

A vers tréfás, de úgy érzem, többet árul el Petőfi titkos világképéből, mint gondolná az ember. Ilyen átmeneti, ilyen rögtönzött, ilyen tünedékeny és anarchikus volt számára a valóság. Nem a legbiztonságosabb érzés Petőfi világegyetemében tartózkodni. Egy polinéziai vadember, aki körül úgy zsi bonganak a gonosz szellemek, mint a darazsak, szilárdabb és megbízhatóbb univerzumban él. Petőfi világában minden csupa szándék, csupa kifejezés; a mítosz nem szorítkozik a nagy természeti tüneményekre, nem áll meg a napnál, holdnál és álló meg hulló csillagoknál. Hagyján, hogy a hold „sugárait szerelmesen mosolygva” hinti rá, ne ütközzünk meg azon, hogy a felhő s égiháború Isten bánatából lett, amely elfogta, mikor a férfit teremtette, s a csillagok az örömkönnye, amelyet akkor ontott, mikor megteremtette a hölgyet. Petőfi egészben véve szegényes kelléktárából – szél, felhő, nap, hold csillagok – azzal, hogy megállás nélkül fújja, mint a szappanbuborékot, a mítoszokat, látszólag kimeríthetetlen, tündöklő költői világot teremt. Az édeskés biedermeier motívumok megszépülnek ebben a részegítően könnyű teremtésben: a nap, a hold és csillagok már nem kopottas hasonlatok, hanem valódi súlyok, melyekkel ez a költő-atléta játszik. De ráadásul minden tárgynak, még a legérdektelenebbnek is szeme van, amely értelmesen néz reá. A kettős sírhalom felett két zöld bokor van. Petőfi csak ránéz, és már kész a mítosz:

A két ölelkező bokorfa
A két szerelmes szelleme.

Nem valószínű, hogy Petőfi ismerte Kádár Kata balladáját:

Egyiköt temették ótár elejibe,
Másikat temették ótár háta mögi.
A kettőből kinőtt két kápónavirág,
Az ótár tetején ésszekapcsolóttak.

A puszta nem olyan módon sík, mintha erre ítéltetett volna, hanem olyan, mint a pihenő tó – a következő pillanatban háborogni fog. A tenger egy leánykába szerelmes, az erőben a virág meg a fa hallgat, mert a madarak zenéjét hallgatja, a patak siet, mert a felhő árnyát keresi, a Salgó első soriban annyi mítosz van összezsúfolva, hogy az ember alig győzi összeszámolni. A Mátra fáradt oroszlán, a felhők rajta pihennek meg, Salgó-vár óriás, „Ki az egekbe nyújtja vakmerő kezét, hogy onnan csillagot raboljon”. A mitológiaszövevény alkatrészei nem egészen illenek össze, de ki törődik ezzel e képtelenül gazdag rögtönzésben. Máskor meg a pásztortűz csillag, amely leszállt az égről, hogy meghallgasson egy síró furulyát. Ebben a világban minden jelképes, minden jelentőségteljes, e tömérdek felkiáltójel között, e zsi bongó, szörnyekkel és kísértetekkel teli világ láttára elszorul az olvasó szíve, ha arra gondol, hogy élt valaki, akinek ez volt a mindennapi környezete. Petőfi bizonyára egészséges volt, ha ezt az állandó víziót el tudta viselni, de aligha lehetett nyárspolgár.

Ráadásul Petőfi nem érte be ezzel a zilált, apokaliptikus vízióval, amelyet a világról alkotott, nem érte be a minden kuckóból, minden fa lombjából, minden ház ereszeről rá leselkedő szörnyekkel és csodákkal, nem érte be azzal, hogy személyes barátságban élt az égítetekkel, a széllel és a felhőkkel. Ez a hihetetlenül gazdag, eseményekkel és jelképekkel zsúfolt világ, amely valami gyorsan pergő, fantasztikus filmre emlékezteti az embert, kevés volt neki. Még mindig annyi fölös lendület, annyi gazdátlan érzés volt benne, hogy majd szétrepedt a szíve. Ez a másik nagy motívuma költészetének; verseinek elég jelentős hányada a szívről szól. Petőfi a világirodalom egyik legnagyobb hivatásos érzője; szíve a szerszám, amellyel dolgozik, és ez a túltáplált, túlméretezett szív szinte külön életet él benne. Petőfi, mint afféle mohó és türelmetlen munkaadó, robotoltatta, halálra dolgoztatta a szívét. Futó ismeretségekből, akiknek még a személyazonosságát sem mindig sikerül megállapítani, az érzelmek olyan orkánjait csikarta ki, hogy az olvasónak tátva marad a szája az álmélkodástól. Mondvacsinált orkánok, de valódiak. Egy néhányszor, messziről látott Dessewffy grófnőhöz így ír:

Az én szerelmem rengeteg vadon,
A féltés benne, mint haramja áll,
Kezében tőr: kétségbeesés vagon

Minden lépése százsoros halál.

Ez a rendkívül elmosódott és kétséges szerelem „zúgó tenger”, és Petőfi, mint az érzés díjbirkózója, a legcsodálatosabb mutatókat végzi a szívével. Egyszer felnyitja, hátha elérékenyül tőle a szeretett hölgy, máskor azt kívánja, hogy ugráló, hánykolódó szíve sebezze meg magát, mert „Véreddel majd megírom Szerelmem és hattyúdalom”. Ez a szív bárány, melyet éhes oroszlánok szaggatnak, vagy hal, melybe a vad világ horgát ütötte, máskor, derűsebb pillanatokban „Szívem még ép virág, a melynek Féreg nem bántja gyökerit: Elhervad minden ősszel, ámde Minden tavasszal kivirít”. Ez a telhetetlen szív mindegyre érezni akar, és Petőfi alig győzi megtalálni az érzés tárgyait, amelyek nem is túlságosan fontosak, fődolog maga az érzés.

Oh leányka, ha te nem szeretsz is,
Engedd meg, hogy szerethesselek,
Mert különben köztem és a világ közt
Megszakadnak minden kötelek.

Egész szerelmi pályafutása – Etelka, Mednyánszky Berta hosszú, szívós gyakorlat – az érzés technikájának a megtanulása, amelyet végül siker koronáz Júliában. Az érzés intenzitása oly szertelen, hogy szinte kézzel fogható, testi valósággá válik.

Kedvemnek, ha magja volna,
Elvetném a hó felett,
S ha kikelne, rózsaeerdő
Koszorúzná a telet.

Néha, megenyhült és megilletődött pillanataiban, tudatára ébred ennek a grandiózus és céltalan tenyészetnek:

Mint felhők a nyári égen,
Érzeményim jönnek-mennek
Majd fehérén, majd sötéten;
Egy sem áll, egy sem pihen meg.
Hova mennek? Honnan jönnek?
Nem tudom, nem sejthető;
Hozza és elfújja őket
Az örök szél s az idő.

Amennyire ápolja és fejleszti magában az érzelmeket, annyira reszket a szív kihűlésétől. A viperákkal és egyéb szörnyekkel, amelyek a szívet lakmározzák, még csak megbarátkozik, de a foga vacog arra a gondolatra, hogy egyszer majd megszűnik érezni. Ilyenkor özönlének a temető- meg kriptahasonlatok. Nem talál vigaszt az emlékezésben, amelyet merev, halott ballasztnak tart. Érezni akar, mindig csak érezni, talán ezért rajong úgy s színészekért, akik bármikor képesek érezni megrendelésre, tetszés szerinti mennyiségben, mindenhez hozzáérezik, mindenbe beleérezik magukat. Egyre nagyobb, egyre egyetemesebb érzésmotívumokat talál: egyenlőség, szabadság, haza, emberiség és szíve, ez a folyton növekedő, folyton gazdaguló szív hovatovább kitágul az egész XIX. századdá.

Ahogy néhány ceruzavonással az olvasó elé varázsol egy egész tájat vagy jelenetet – ezt nevezik Petőfi realizmusának – az embernek kissé triviális hasonlat jut eszébe.: olyan, mint egy vásári gyorsrajzoló. A kép ritkán jelenik meg egész perspektívában, az olvasó szeme láttára készül el, a vonások vakmerő váratlanságban következnek egymás után, a legmozdulatlanabb tájképbe is beleviszi a maga szertelen, cselekvő lendületét. Ugyanily váratlanok, meghökkentőek és gőgösen pazarlók a hasonlatai. Telhetetlen szíve mindennel játszi könnyedséggel azonosul, s a különböző tárgyakat, amelyekbe beleérzi magát, úgy próbálja fel egymás után, mint a szépasszony a ruháit. Talán a népdalforma is azért nőtt úgy a szívéhez, mert magába sűríti a legtávolabbi párhuzamokat. Az, amit hasonlítani akar, csakhamar eltűnik a hasonlatok repkénye alatt, az eredeti tárgy megváltozik, átalakul a költészet titokzatos műhelyében. Egyik-másik verse keleti gazdagságú szőnyeg, amely csodálatos módon mégis légiesen könnyed. Az érzés, a képzelet és a kifejezés könnyűsége Petőfi lényege, ez a mámoros és mámorító, pazarló

könnyedség, amely ajándékait annyi ráadással tetézi, hogy azok szinte eltörpülnek a ráadások mellett. Petőfiben ezt az érzelmi bőkezűséget, érzelmi fűrgeséget és mozgékonyt tartom csodálatosan modern vonásnak. Petőfi nem volt mély lélek; indulatai fergetegét állandóan magával hordozta, és gombnyomásra megindította. Ez az érzelmi bőség önmagát jobban szereti, mint a tárgyat, amely előhívja. Tragikusan, széttephetetlenül nem nőtt össze senkivel, talán még Júliával sem, akiben meg vélte találni boldogságát. Folyton változó érzésvilága csak a nagy, elvont eszmékben lelt nyugvópontra. De ez a könnyelműség jobban bevilágít a lélek alvilágába, mint a legáhitatosabb, legbensőségesebb érzés, és Petőfi a szívét abban az értelemben is a tenyerén hordta, hogy úgyszólván mindent felszínre hozott belőle. Nem meddő önelemzők módjára volt tudatos, akik addig szedik darabokra az érzéseiket, amíg nem marad belőlük semmi, hanem úgy, hogy megőrizte, szinte gyarapította az érzelmek egész izzó szenvedélyességét. Úgy bánt az érzelmeivel, mint az engedékeny kocsis a tüzes lovakkal: szabadjára engedte őket, de pontosan tudta, meddig. Hagyta, hogy a szenvedély félig elragadja öntudatát; félig – sohasem egészen, eszméletének mindig volt egy rétege, ahol mindent tudott. A XIX. század derekán megvolt benne az, amit Thomas Mann pajtási, ironikus viszonynak nevez a tudattalannal. Szíve, ez a csodálatos börtön, amelyben annyiféle szellem tanyázott, acélos, hajlékony és könnyű a bánatos, nehéz szívek országában, és aki figyelmesen nézi, egy új, még csak most tapogatózó, szenvedélyes és játékos emberiség körvonalait fedezi fel benne.

(1937)

Bálint György: Thomas Mann és a fasizmus

Két szimbolikus revolverlövés jelzi Thomas Mann-nak, e természeténél fogva apolitikus írónak politikai fejlődését. Az első a *Varázshegyben* dörög el, a másik egy későbbi nagy novellában, a *Mario és a varázslóban*. A *Varázshegyben* Naphta fordítja maga ellen fegyverét. Naphta, e különös, démoni filozófus, aki a miszticizmus különböző árnyalatait egyesíti gondolatrendszerében, és a kevesek, az „erős egyéniségek” diktatúráját hirdeti, melynek háttérje a tömegek homályos ösztönössége és primitív irracionálizmusa volna. Naphta hosszú vitákat folytat Settembrini úrral, a világosság és rend humanista képviselőjével, a latin racionalistával, aki egy ész és felvilágosodás kormányozta demokráciát követel. Settembrini a tömegek nevelését és öntudatosítását hirdeti, Naphta viszont lelki életük antiintellektuális elemein keresztül akarja hatalmában tartani őket. A regényben, mely a(z I. világ)háború előtti években játszódik, Naphtával mint zsidó származású osztrák jezsuitával, Settembrini úrral pedig mint olasz szabadkőműves demokratával, a polgári forradalmár carbonaról leszármazottjával ismerkedünk meg: végeredményben azonban ideológiájuk egyetlen meghatározott ideológiai keretbe sem szorítható be maradék nélkül. Inkább jelképes, sűrített alakok, mint Thomas Mann-nak csaknem valamennyi hőse. A nagy regény vége felé a két vitázó valóságos párbajban is szembe kerül. Settembrini a párbajban, humanista elveinek megfelelően, nem él a fegyverhasználat jogával, Naphta viszont, válságos és meghasonlással terhes pillanatok után, agyonlövi magát. Ez a cselekmény is szimbolikus, és mint ilyen, nyitva hagyja a kritikus kérdést: mi történik, ha Naphta nem lesz öngyilkos, és pisztolyával ellenfelét veszi célba? Mit kell ebben az esetben a szabadság és mérséklet hívének a fasisztoid támadóval szemben tennie? Ha hú akar maradni békés, humanista elvéhez, nem szabad felemelnie a fegyverét, és a szabadsággal együtt életéről is le kell mondania, csak azért, hogy demokratikus türelmét még a szabadság és demokrácia ellenségével szemben is fenntartsa. Humanizmusa ily módon önmagát oldja fel és semmisíti meg. Ha viszont az élet és szabadság védelmében Naphta támadására naphtai fegyverekkel felel, ezzel automatikusan felszámolja eddigi módszereit, és elgondolásainak védelmében teljesen új utakra tér.

Ezeket a kérdéseket nem veti fel Thomas Mann a *Varázshegyben*, és ez talán az egyetlen hiányossága ennek a könyvnek, melynél nagyszerűbbet és időtállóbbat Európa kultúrája aligha fog létrehozni. Pedig

erre a kérdésfelvetésre mindenkinek nagy szükség van az olyan korokban, mint ma is, mindenkinek választania kell a kalapács és az üllő szerepe között – hogy Burckhardtot idézzük. De felteszi a kérdést, és választ is ad rá Thomas Mann (a maga mindig költői, és mindig szimbolikus magasságokba emelkedő módján) egy későbbi novellájában, a *Mario* és a *varázslóban*, mely két-három évvel a német fasizmus uralomra jutása előtt íródott. Tengeri fürdőhelyen történik a novella cselekménye. Kissé megváltozott formában látjuk viszont az okos elokvenciájú olaszt. Meggyőző erejű ékesszólását megtartotta, de egyébként mintha teljesen Naphtává alakult volna. Nyugtalanító és misztikus, ami illik is egy bűvészhez és cirkuszi hipnotizőrhez – mert Cippola úr (így hívják most) ezen az izgalmas pályán működik. Mutatványjaiban van valami ördögi. Szuggesztív képességeivel hatalméba keríti az emberi lélek irracionális részét. Cinikus és megalázó parancsainak mindenki engedelmessé válik. Ösztöneiken keresztül válik parancsolóvá, jobb belátásuk ellenére. Megszégyenítő dolgokat végeztet el velük, fölényes, öntelt mosollyal. Marióval, a fiatal pincérral hipnotikus transz állapotában elhiteti, hogy ő (Cippola úr) a menyasszonya. Arra kényszeríti, hogy letérdeljen előtte és megcsókolja. De a diadal csúcspontján megtörik a varázs: a fiatal pincér magára eszmél, és kétségbeesett megdöbbenéssel látja, hogy kit hitt annak, akit szeret. A megszégyenülés és a düh paroxizmusában revolvert ránt, és agyonlövi megalázóját és megtevesztőjét.

A novella végén az író megjegyzi, hogy a bűvészmutatványnak megrázóan váratlan befejezése, csodálatosképpen, bizonyos megnyugvást keltett a hallgatóságban. Íme, a válasz az előbbi kérdésre: a leghatározottabb állásfoglalás a misztika és az irracionális, a szélsőjobboldali diktatúrák szövetségesei ellen.

A Harmadik Birodalom megszületése előtti két esztendőben Thomas Mann publicisztikai eszközökkel is megismételte támadásait a tömegeket megzavaró és a gondolkodás tiszta vonalvezetését elmosó miszticizmus ellen. Pályája első felében teljesen politikamentes volt, és világnézeti kérdésekben határozottan konzervatív. Az az ösztönökkel gyanúsán operáló, ködös, de agresszív antiintellektualizmus azonban, mely a „népi” és „tekintély” mozgalmak szellemi alapja, fokozatosan, de határozottan radikalizálta Thoms Mannt. Tőle szokatlanul éles hangú cikkeket írt, és beszédeket mondott a nemzeti szocialista mozgalom ellen. Radikalizálódása nem volt olyan mérvű, mint például Gide-é, de ez bizonyos fokig vérmérséklet kérdése is. Mann egyénisége higgadtabb és statikusabb, mint nagy latin író társaié. Egy bizonyos: Thomas Mann – polgár és individualista létére – eljutott odáig, hogy a szellem embereinek helyét a munkásság frontján jelölje ki. Igaz, hogy az SPD pártot tartotta a horogkereszt veszély legbiztosabb elhárítójának, ez azonban inkább politikai szemérem hiányára, mint pártállásfoglalásra vallott. Mann, a nagy író, öntudatlanul is élesebben látott, mint Mann, a kezdő és szinte akaratlan politikus. Cikkeiben és beszédeiben még a weimari módszerek eredményességét hirdette, de novellájában már további lehetőségekre és szükségességekre utalt.

A horogkereszt győzelme óta Mann önkéntes száműzetésben él Küssnachtban, ezen a történelmi tájon, ahol egykor Tell Vilmos a zsarnok Gessleren végrehajtotta a svájci nép ítéletét. A *Tell* költője ma bizonyára szintén száműzetésben élne, és – temperamentumának megfelelően – aktívabb harcot folytatna a német fasizmus ellen, mint Thomas Mann, aki emigrálása óta minden politikai megnyilatkozástól tartózkodik. Mondom, ez nemcsak világnézet, hanem vérmérséklet, lelki alkat dolga is, ami művészemberről döntő tényező, és megítélésénél nem hagyható figyelmen kívül. Sajnálatos, hogy Mann egyelőre nem hallatja szavát aktuális politikai kérdésekben, és a gáncs, mely emiatt érte, nem jogosulatlan. Viszont kár volna ennek a kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonítani. Thomas Mann egész oeuvre-je, szellemiségét tekintve, egyetlen nagy tiltakozás az ellen az egyre terjedő irracionális ellen, melynek szerepe filozófiai síkon ugyanaz, mint a fasizmusé a politikában. A misztikus akarati elemek, a „dionizikus” ösztönösség, az intuíció, az ős-szorongások és ős-indulatok, a „tömegelemek” mélyén rejtőző homályos érzelmi elemek kihangsúlyozása és feltétlen felmagasztosítása az intellektuális lelkiismeretességgel és renddel, a racionális-logikus társadalomszervezéssel a kultúrából és tudományos felismerésből fejlődő ethosszal szemben: ezt jelenti a fasizmus szellemi vonatkozásban. Szóval mindazt, amit Thomas Mann démoninak és európaiatlannak tart, és mivel szembehelyezi a „gesitteter Abendländer”, a felvilágosult, szellemében felszabadult, fejlett közösségérzésű európai ember típusát. Minden művének a legmélyén ennek a súlyos kettősségnek, a rendnek és a démoniságnak végzetes konfliktusa húzódik meg. Új, készülő trilógiája, a biblikus tárgyú József-sorozat is végeredményben a tudatosság, a tisztult bölcséleti és emberi koncepció és a mitikus ködösség és nyerseség küzdelmeit mutatja be.

Ez a humanizmus, melyet Mann hirdet, valamikor – a felvilágosodás és a francia forradalom korában – a polgárság eszmei célkitűzése volt...

(1935)

Ballai László: Ithaká

Odüsszeusz

Mint a hérosz Ithakára,
úgy jövök Magyarországra,
nincs semmim, csak koldusrongyom,
görbe botom, tenger gondom.

Itt azonban vígan élnek
mindenféle ringy-rongy népek,
míg nekem csak gúnyám szakadt,
bennük e világ meghasadt.

Lelkükben lakik a puszta,
agyuk sívó homokbucka,
helyettük én szégyenkezem,
visszaútra nincsen jegyem.

Szívem szerint messze mennék,
oda, hol nem lennék vendég,
s olyan földbe temetkeznek,
melyet nem permetez emlék.

Hazatérés

Végre megérkeztem.
Hosszú, habos úton jöttem,
izzadtságom sója s a tengertajték
nyíratlan bajuszomra fagyott,
lelkem Szküllák marcangolják,
emlékemben képek, hangok,
zsongít, ámít szirén-ének.

Mások régen itthon vannak.
Mind leölték juhaimat,
elszerették lányaimat,
szétosztották vagyonomat,
megásták a sírhalmomat,
szavaztak és választottak,
igazságot ugrasztottak.

Figyelem e férfiúkat,
mindenhol otthon lévőket,
léhaságban úttörőket,
szomjúságuk elverhető,
tengerpartjuk bérelhető,
kalandot nem sóvárognak,

részjegyekkel dobálóznak.

Figyelem e legénykéket,
akik engem úgy gyűlölnék,
parancs nélkül megölnének
orvul, szemtől-szembe félnek,
figyelem e kisfiúkat,
akik engem irigyelnek,
győzelmük csak vereség lesz.

Metamorfózis

Szenyes-kormos az ég,
vélt, volt bűnök mocska locsolja a földet,
sárrá válik a szép,
de a sár nem válik széppé.

Lótuszevők

„Mondd, milyen ország ez, s mily lótuszt rághat e népség,
s elhízott, vörös arcú vénei mily eufória
köd-fényében fürdenek, öntudatuk milyen ős-bölcs
forrásból nyer tápot, a gőzös, zord mocsarat, hogy
magdús, zsenge humuszként ünneplik, csudaföldként?”

„Tudnod kell, uram, ez Magyarország, és a magyar nép
ópiumot szí egyezer éve, Turul, Csudaszarvas,
Szent Jobb óvják álmát, és ki köszönt megörülve,
drága uram, te ne ébreszd, szervilisen mosolyogjál,
s hősei földjét dícsérd, célt érsz, lásd, csuda gyorsan.”

Szent István napja

Lement ez a nyár is,
hazaballagtak a zászlóvivők,
Szent Jobbosok, Szent Balosok,
véget ért a körmenet,
de a magyar nem alszik.

Leltározzunk hát légbé építők
ábrándjaink ünneplése helyett,
s e lanyha nyárutón
rideg fény szúrjon lelkeinkbe,
mint hold a megvakított éjbe.

Vagy vezérjelünk a múlt legyen,
kantározzuk fel harci ménjeinket,
csatázzunk átírt tegnap védelmében,
s nagy hévvel szóljunk víziókról, melyek
szent hitté ezüstözik a törpe célt?

Törpe-óriás harc

Nem úgy, mint szájalók,
ásóval jó az egyik,
kapával sújt a másik,
hát és mell döngenek,

borzalmas a küzdelem,
bőrnyúzó, csontörlő,
még az sem tudható,

melyik törpe,
s van-e óriás kettejük között.

Férfiakt

Csak a feje lett levágva,
meg a visszeres bal lába,
karja ép, a melle duzzadt,
alkalmas politikusnak.

Mellényt csináltatunk rája,
jelvény lesz a gomblyukába',
esztendőre megválasztjuk,
két évre rá lejárátjuk.

Férfiakt az árokparton,
vigyázni kell, ha elalszom,
hazámat már nem ismerem,
bárki levághatja fejem.

A város

A város,
e mocsárra, lápra épített,
magányos polisz
nem nádi poszáta danától,
nem vízilőröfögéstől hangos.

Büszkén,
emberek, rabszolgák fölött
magányosodik poliszunk,
cserépszavazáskor, és minden alkalommal
megnevezzük árulóinkat.

Csöndes
ázilum-városunkban,
távol az ingovány pizskától, lassan
mozgó kézzel, előbb-utóbb
mind feljelentjük egymást.

Ithaká

Felkúsztam az útpadkára,
szememben öröm, könnypára,
vágyva néztem Ithakára,
húsz év után a hazára.

Ez a föld, ahol én éltem?
Nem kímélték a szentélyt sem,
porrá zúzták a kő-portált,
teleköpödték az oltárt.

A templomot nem sajnálom,
építünk újat a nyáron,
de aki majd odajár, mind
hogyan veti le a mocskát kint?

Rétegek

Amíg másmerre jártam,
mennyi kín terülhetett
e régi, döngölt útra,
régészek kedvére,
mennyi kővé vált kiáltás?

Én is réteg vagyok,
közbülső hulladék,
másokra ráakódott,
ki vágyat vággyal oltott,
s magánúton megdermedett.

Létkérdés

Ha gondolod, e friss fűszálra
ráépítem kedvesen
életem.
Csak nézd e csilló harmatcseppet,
mint csücsül a zöld ölén,
könnyedén.
Kristálygömböc smaragd karokban,
fénytörő gyémánt-idom,
szívizom.
Tökéletes szerelem ez most,
szél se rombolhatja szét,
köt, mi szép.
Egy róka bezzeg rám taposhat,
óriás manccsal, mint oson,
gyilkosom.

Szirén-ének

Hallottatok égi csodát, amely ének volt,
mint aljas, végemet áhító sziréneké,
kik a tenger ezüstjén át megigéztek?

Árbocrúdhhoz kötve hajóztam előttük én,
zsibbadó bőrömmé vált a dallam,
húsevő növény, befont és körbeölelt.

És fájt a Szép. A társak vittek, tompa viasz
fülükben. Vízükör örült foglya, esengtem:
„Oldozz el!” S a süket fülek untan eveztek.

Örök dalolókkal élni-hálni, nekik nyitni
lelkem, tengeri fényben égni,
érzetek éterében úszni, lebegni,

szirénné válni vágytam én magam is:
csak a Szép, amiért meghalni is,
élni is érdemes, ó, csak a Szép!

Ithaká újra

Mikor elmentem,
még nagyobb volt az ország,
bölény poroszkált útjain,
s medvék tanyáztak erdeinkben.

Mikor elmentem,
a Vénusz bolygót karcolták a vágyak,
hálótermeinkben széles ágyak terpeszkedtek,
mikor elmentem, még szóttek fátylat.

Most koldusok tenyésznek omló fészerekben,
földkunyhókban, elvadult kertekben,
némelyek lustán hordóra állnak,
éljenzik őket, politizálnak.

Mikor elmentem... Unalmas fordulat,
tieztnemértitek paradigmája.
Bitangok, ha mindenről nem tehettek is,
ne Íroszok, Odüsszeuszok akarjatok lenni!

Húrok

Bartók Béla: Népdalkutatás és nacionalizmus

Tagadhatatlan, hogy a népdalkutatás, valamint általában minden népművészeti tanulmány

megindulásának ösztökéjét a nemzeti érzés felébredésében kell keresnünk. A népköltési és népzenei kultúrértékek felfedezése feltüzeltelte a nemzeti büszkeséget, s mivel összehasonlításra kezdetben semmiféle mód nem volt, minden nemzet fiai azt gondolták, hogy ilyenfajta kincsek birtoklása az ő egyedüli és legsajátabb kiváltságuk. Kisebb, különösen pedig politikailag elnyomott nemzetek ezekben a kincsekben bizonyos fokig vigasztalást találtak, öntudatuk megerősödött, megszilárdult; ezeknek az értékeknek a tanulmányozásában és közzétételében alkalmas eszközük volt arra, hogy a nemzet műveltebb rétegének a nemzeti érzését, amely az elnyomatás következtében nem egy ponton csorbát szenvedett, újra megerősítsék. Azonban nem sokára némi csalódás következett be. Bármily keveset törődtek is a szomszédos nemzetek ilyenféle értékeivel, mégis elkerülhetetlen volt, hogy néhanapján, akaratlanul is szemük ügyébe ne kerüljön a szomszédos nemzetek efféle kultúrkincseinek egy-egy darabja; és itt kezdődött a baj.

A megsértett nemzeti érzésnek valamiképpen védekeznie kellett – megsértette az a tény, hogy a szomszédos nemzet is birtokában van annak a kincsnek, amelyet eddig őseredeti nemzeti vagyonnak tekintettek – és azzal védekezett, hogy bejelentette igényét az elsőbbségre. Mivel azonban a szomszédos nemzetben ugyanilyen érzés és ugyanilyen világnézet uralkodott, ott sem engedtek abból a meggyőződésből, hogy övék az elsőbbség: civakodás, szócsatározás kezdődött és tart még napjainkban is.

A nyelvtudósok, úgy látszik, sokkal okosabb emberek. Legalábbis nemigen hallunk olyasmiről, hogy különféle nemzetek nyelvtudósai között viták támadtak volna azért, mert az egyik azt állította vagy bizonyította, hogy egy nyelv bizonyos szavai és fordulatai a másik (talán politikai szempontból nem baráti) nép nyelvéből származnak. És a nagy nyilvánosság is, sajátos módon, sokkal közömbösebb nyelvtudományi kérdések és problémák iránt, holott a nyelvnek mégis csak sokkal jelentékenyebb, vagy mondjuk, időbelileg és térbelileg szélesebb körű szerepe van a mindennapi életben, mint például a népzene és népköltészetnek.

Azonban mihelyt a népdallal kapcsolatos kérdéstről van szó, rögtön jelentkeznek az ingerültség, és ez bizony némely esetben szinte betegesen elfajul.

*

Ha már egészen természetes folyamatnak kell tartanunk azt a tényt, hogy a szomszédos nyelvek egymást kölcsönösen befolyásolják - ez a folyamat sem az illető nyelvek szellemének nem árt, sem nem ok a megalázottság érzésére –, akkor ez a tétel még inkább érvényes a folklór termékeinek kölcsönös (sőt akár egyoldalú) cseréjére is. Nem volna szabad megfélemlíteni arról se, hogy úgyszólván *lehetlenség*, hogy a földkerekség néhány száz népe közül még a legkisebbnek is csupán őseredeti népdalanyaga legyen! Ha azután a kutatók kénytelenek a különféle népzeneben jelentékenyebb kölcsönhatást vagy idegen eredetet megállapítani, akkor bizony ezek a megállapítások e sok nép akárhányára nem lesznek valami kedvezők. Azt is meg kellene gondolni, hogy az ilyen „kedvezőtlen” megállapítások sem az alacsonyabbrendűség érzésére nem adnak okot, sem pedig arra nem alkalmasak, hogy politikailag kiaknázzák őket. Mert: ahol még él és virágzik a népdal szó a valódi értelmében, ott szó sem lehet meddő betű- és kotta szerinti átvételről, ott az átvett anyag többnyire mégis csak megváltozik valamiképpen az új milió következtében, mégiscsak kap valamilyen helyi, „nemzeti” jelleget, bárhonnan származik is. Ami pedig a politikai kiaknázást illeti... igen, ahol a politika kezdődik, ott megszűnik a művészet és a tudomány, megszűnik a jog és a belátás...

Nyomatásban megjelent műveimben már régen megállapítottam, azaz véleményem szerint helytálló érvekkel bebizonyítottam, hogy egy aránylag kicsiny, az erdélyi székely magyarokkal határos román terület népzeneje erős székely-magyar hatás alá került. (Ez a hatás az előttem ismeretes erdélyi román anyagnak körülbelül a 25 %-ára vonatkozik.) Ez a tény elegendő volna arra, hogy engem bizonyos román publicisták a legkíméletlenebbül megtámadjanak. A támadásokban meg is próbálkoztak ellenérvekkel: nyilván a románság elleni merényletnek tekintették azt az állítást, hogy az erdélyi román népzene negyed részét a magyar népzene befolyásolta. A támadók még azzal is megvádoltak, hogy ezt a „merényletet” politikai okokból követtem el...

Ha a zenei folklór nagy hálával tartozott is a nacionalizmusnak, ma az ultranacionalizmus annyit árt neki, hogy ez a kár sokszorososan meghaladja amazt a hasznot.

Mit kell tennünk, mit kell követnünk? Minden kutatótól, tehát a zenei folklór kutatójától is az emberileg lehetséges legnagyobb tárgyilagosságot kell megkövetelni. Munkája közben „igyekeznie” kell felfüggeszteni a maga nemzeti érzését mindaddig, amíg az anyag összehasonlításával foglalkozik. Az „igyekezni” szót szándékosan használom, és különösen hangsúlyozom, mert ez a követelmény elvégre is csak eszmény, amelyet lehetőleg meg kell közelíteni, elérni azonban aligha lehet. Mert végre is az ember tökéletlen teremtmény, és gyakran érzéseinek rabja. És éppen az anyanyelvvel és a hazai dolgokkal kapcsolatos érzések a legösztönszerűbbek, a legerősebbek. De az igazi kutatóban okvetlenül legyen annyi lelkielő, hogy ezeket az érzéseket, ahol kell, megfékezze és visszazorítsa.

(1937)

Ballai László: Az igazi Bánk bán

Már egy esztendeje buzog bennem a vér, amikor is egy előadásból megtudtam, hogy Erkel Ferenc *Bánk bán*ját Nádasdy Kálmán és munkatársai jelentősen átdolgozták. Gyermekkoromban idegen kezek által megrontott formájában ismerhettem meg csupán ezt a jelentősnek mondott zenei művet, nemzetünk egyik szent ereklyéjét! Az oly kedves-szomorkásan csengő Bánk-Tiborc kettős eredetileg Bánk és Biberach között zajlott. A híres nagyáriában szó sem volt arany mezőkről és ezüst folyókról. Végül a második felvonás túl hosszúnak bizonyult, ezért meg kellett rövidíteni, bizonyos kórusrészleteket máshová illeszteni...

Izgalommal vártam tehát a *Bánk bán* eredeti változatának, Erkel Ferenc születésnapjának 200. évfordulójára kitűzött bemutatóját. Közben újabb tudós szempontok merültek fel a sajtóban. Egyfelől az ősváltozat megtalálásának nehézsége, hiszen Erkel mint operai karmester az előadások tapasztalatai alapján sokszor csiszolgatta művét, de ezek a javítások csak a partitúrába besúruva maradtak fenn, melyből végleges, tisztázott példány nem készült. Másfelől a Nádasdy-féle átdolgozás indokoltsága, mely az operai ízlés megváltozásával, az eredeti műben rejlő dramaturgiai nehézségekkel, és a gördülékenynek egyáltalán nem mondható Egressy-féle szöveg prozódiai nehézségeivel magyarázható.

Mint művész, felháborítónak és rendkívül problematikusnak tartom mások műveinek kijavítását, főképp azokat, akik már nem vitathatják az eljárás jogosságát. Csokonai Vitéz Mihály nem volt hajlandó átdolgozni Dayka Gábor verseit, bár maga Kazinczy Ferenc kérte rá. „Egy másik poéta verseit kiigazítani diplomatica hűségéből nem lehet” – füstölög egy levelében. Ekkor még nem tudta, hogy halála után Kazinczy az ő verseit is meg akarja majd tisztítani a „fentebb stíllel” össze nem férő kifejezésektől. Pedig a felvilágosodás korának egyetemes költő-író zsenije Csokonai Vitéz Mihály, és nem a nagy irodalomszervező. Amint Nádasdy is kitűnő rendező volt, sokat köszönhet neki az Operaház, de mint zeneszerző – hiába tanult Kodálytól – bizony középszerű maradt. Mert ha igazi alkotói génusz lobogott volna benne, nem a nagy mester művének a korrigálásával, hanem egy új nemzeti opera megalkotásával foglalkozott volna – akár a Bánk bán témájára.

A nagy ókori görög drámaírók voltaképpen ugyanazokat a témákat dolgozták fel a közönségük által jól ismert történetekből merítve. Euripidész nem Aiszküloosz *Oreszteiáját* vagy Szophoklész *Elektráját* szabta át kora ízlésére, hanem magát a mítoszt dolgozta fel eredeti módon. A magyarságnak ugyanolyan fontos alakjává vált Bánk bán, mint a görögöknek Elektra. Bár a történelmi előzmény Bánk esetében könnyebben megfogható, de Elektránál sem hiányzik. Az archaikus, anyajogú társadalmakban ugyanis az öreg királyt megölték – mint bizonyos feltételezések szerint Álmos fejedelmet is, aki „nem jöhetett be Pannóniába” –, hogy a királyné mellé egy ifjú, uralkodásra alkalmas férjet emeljenek a trónra. Az uralkodó megölése tehát nem feltétlenül jogtalanság. A *Bánk bán*ban éppenséggel azért nem, mert az uralkodó személy a – rá is vonatkozó – törvények fölé helyezte magát.

Miért kellene átírni Szophoklész *Elektráját*, csak mert megváltozott a színházi divat vagy mert nehézkes a nyelvezete? Az alkotó éppen hogy formálja, ne kövesse a közízlést! Akárhogy van is, egy operáról rengeteget lehet elmélkedni, megítéléséhez azonban mindenek előtt meg kell hallgatni és nézni.

Az örömteli pillanat bekövetkeztekor rögtön öröm is került a pohárba, kiderült ugyanis, hogy az Erkel bicentenárium alkalmából csupán két előadásban adják az ősváltozatot, és a „közönség által már megszokott” Nádasdy-verzió marad a repertoáron. Am a szereplők annál nagyobb lelkesedéssel vetették magukat az előadásba. A Bánkot alakító Kiss B. Attila, Kolonits Klára mint Melinda és a Gertrudist megszemélyesítő Lukács Gyöngyi felejthetetlen alakítással ajándékozták meg a közönséget. Operaházunk ajtaján az utóbbi két évtizedben oly sok kiváló énekes nyert bebocsátást, hogy az előadás várható minőségével kapcsolatban nem sok kétely merült fel bennem. Az eredeti mű izgatott.

Nos, a szöveg csak úgy hemzseg a prozódiai nehézségektől, melyeket azonban kiváló énekeseink könnyedén megoldottak. A második felvonás valóban hosszúra sikeredett a másik kettőhöz képest, de még így is sokkal rövidebb, mint mondjuk a Parsifal I. felvonása. Az „arany mezők, ezüst folyók” egyáltalán nem hiányoztak, mert az eredeti Bánk nagyára voltaképpen egy sirató, amelynek erejét a „hazám, hazám” felkiáltás folytonos ismétlése teremti meg. Bánk szerelmét féltve tér vissza az udvarba, így első kettősében Biberachot Tiborccal felcserélni dramaturgiai súlyos tévedés. A Bánk-Gertrudis jelenetben nagy jelentőségű, hogy amíg a királynő teszi fel négy hangban kopogó kérdéseit – „becsület ez? illik-e ez?” –, Bánk mindegyikre azt válaszolja, hogy nem. Az úrnő nem azt mondja: „reszkess nagyúr”, hanem „reszkess magyar”. Végül, míg az átdolgozásban csak azt ismételteti Bánk: „festett kép”, az eredeti változatban a Katona-szöveg is megjelenik: „ki kenőcsöd tested s lelkedet”. Rendkívül fontos részlet, hiszen nem az ország sorsának elemzésével vagy Melinda meggyalázásának felrovásával sérti meg Bánk Gertrudist, hanem női hiúságában.

Minden nagy műben számtalan hibát lehet találni. Minden nagy művet lezár alkotója halála. Az utókor – Csokonaival szólva „a kései nyom” – feladata e művek minél többszöri bemutatása, közreadása, megismételhetetlen eredetiségük megtartásával. Szeretném kifejezni a köszönetemet mindazoknak, akik lehetővé tették, hogy Erkel *Bánk bánját*, a BÁNK BÁNT megismerhessem. E modern műszemlélettel nyilván számtalan szempontból megkérdőjelezhető alkotást, amely azonban olyan, mint egy ókori görög tragédia. Tömbszerű hőseivel, jeleneteivel, a zene mindent elborító, tovagörgető áramlásával egy másodpercre sem hagy nyugtot a nézőnek, akinek a fejében a létkérdések és a dallamok a függöny legördülte után még sokáig ott viharzanak. Ez az ősmasszívum nem tűr meg semmilyen szecessziós cizelláltságot, modernkedő műszemléletet. Nádasdy, miközben – teljesen feleslegesen – megpróbálta újjáteremteni Erkel Bánk bánját, nem vette észre, hogy csak kenőcsli azt.